

DEJOPIS UHORSKA

pre

NÁRODNIE ŠKOLY.

Spracoval

JÁN KOŽEUBA,

učiteľ.

TURČ. SV. MARTIN.

Tlačou a nákladom kníhtlačiarsko-tčastinárskeho spolku.

1873.

Revízia
1965

REVÍZIA 1966

U

Signatúra:

Čís. prílohy:

14406

Čís. inv. dan.:

7766/49

Knižnica Štátneho pedagogického
ústavu v Bratislave.

K povšimnutiu.

Ponevác celá historická látka, v tejto knižočke obsažená, nedá sa v nižších školách, najmä dedinských a malomestských, s jedným učiteľom prebrať, mám šťastie ct. pp. Collegom stručný výbor tých historických period a hlavnějších episod podať, bez ktorých sa ani dedinská nár. škola obísť nemôže. Tie by byly:

1. Slováci = Slovania.
2. Huni.
3. Avari.
4. Slováci: Samo.
5. Ríša Veľko-Moravská: Cyrill a Method.
6. Svätopluk I. Veľký.
7. Nesvornosť synov Svätoplukových.
8. Maďari: Árpád.
9. Sv. Štefan.
10. Bela IV.: tatársky plen.
11. Karol Robert.
12. Ludvik I. Veľký.
13. Matej I. Spravodlivý.
14. Ludvik II.: porážka Moháčska.
15. Maximilian: Zríňsky na Sihoti.
16. Leopold I.: dobytie Budína.
17. Maria Terezia.
18. Jozef II.

Niekde snád i toto zdať sa bude primnoho, a preto nechávam pp. Collegom i túto dost skrátenu históriu k podeleniu učebných behov.

Cieľ, ktorý som pred očima mal, je: aby národ náš svoj dejepis živo v pamäti zachoval, a tak z jednej strany v súvislosti so svojou národnou minulosťou zostal; z druhej strany videl a presvedčil sa, že — a ako dejepis štátu uhorského s ním a s jeho minulosťou súvisí; lebo len tak môže u neho i chuť k dejopisu, i láska a odanosť k národu a vlasti rovným krokom vzbudiť, trvať a vyvíňovať sa.

Daj Bože, aby tak bolo!

V Jasenovej, 1. marca 1873.

Ján Kožehuba,
učiteľ.

Úvod.

Keď Bôh národ izraelský z Egypta vyslobodil: viedol ho najprv na púšť Sinai. Tu zrazu napadnul národ izraelský veľmi bojovný národ, — národ amalechitský. Národ izraelský bál sa; ale Jozue vybral všetkých do vojny súcich mužov a bojoval proti Amalechovi. Mojžiš medzitým šiel na horu a tam sa modlil, aby ím Hospodin pomohol k víťazstvu. A hľa: národ izraelský zvíťazil slávne! Po bitke hovoril Hospodin k Mojžišovi: „Nápis to do kníh na pamiatku“*). A Mojžiš to zapísal. Taká kniha, milé deti, volá sa *dejepis* či *historia*. Každý národ má svoje deje i svoj dejepis, v ktorom stojí napísané nielen aké vojny viedol, ale i čo sa s ním za dávnych časov pamätného stalo. U národu izraelského bola to obyčaj, že otcovia svojim deťom vyprávali, čo sa za predošlých časov v ích národe zdialo; lebo to bola u ních haňba, keby niekto o činoch, skutkoch a dejoch svojích otcov nič nebol vedel. Tak bolo to i u Rékov a Rimanov.

Vy ste Slováci, a náš národ je národ slovenský. Slovenský národ je tiež veľmi starý národ, a má tiež svoje dejiny a svoj dejepis. Haňba by to bola slovenským deťom, keby z dejopisu svojho národu nič nevedely. A to o vás ani nikto nech nepovie. Preto budem vám z dejov nášho národa slovenského mnoho vyprávať.

*) Vid' II. Mojž. 17, 14.

1. Slováci = Slovania.

Národ izraelský pochádzal od pradeda — Abraháma. — Toho muža, od ktorého národ slovenský pochádza, vám už nemôžem povedať, lebo od toho času, ako národ slovenský žije, mnoho tisíc rokov ubehlo, a medzitým sa i meno otca a matky národa slovenského zabudlo. Slováci = Slovania sa preto tak menujú, že boli ľudia jedného slova — Slovák = Slovan — a že si rozumeli slovu, a potom i preto, že naši predkovia slavné skutky vykonávali a svojím bojom slávu si získali.

Za starých časov, dávno pred Kristom Pánom, bývali Slovania v Azii, a odtiaľ prišli do Európy, kde sa od *adriatického* a *baltického* mora k *čiernemu moru*, k riekam Donu a Volge, osadili. Kedy sa to stalo, to sa na isto nevie, lebo v tých časoch bolo málo takých ľudí, čo by to boli „do knih na pamiatku zapísali,“ a i to málo, čo niektorí snáď zapísali, za tolké tisíce rokov sa ztratilo. — Rimania a Germani menovali Slovanov *Vendi* (Veneti) a *Anti*; medzi sebou menovali sa *Srbi*, t. j. pokrevní.

Slovania boli postavy vysokej a bielej tváre; mocní a tuhí; navyknutí znášať zimu a horúcosť, hlad a smäd; boli pracovití. Zaoberali sa najradšej hospodárstvom, chovaním dobytká a včelárstvom, áno i remeslami. Žili v rodinách, ktorých predstaveným bol *otec*. Viac rodín tvorilo *kmen*, nad ktorým stála *župa*; jej predstavený menoval sa *županom*. Jednotlivé kmene tvorily *národ*, ktorého predstaveným bol *knieža*.

Najvýznamnejšie kmene Slovanov boli: *Polabania* (polabskí Slovania v sev. Germanii); *Vilci*, *Obotriti* a *Srbi*; *Čechoslovania*: *Češi*, *Moravania* a *Slováci*; *Slovinci* (korutanskí Slovania); *Horvati* a *Srbi*; *Bulhari*; *Slovania poľskí* (Lechovia) a *Slovania ruskí* (Rusi).

Slovania boli ľudia pokojamilovní a neoblubovali vojny a výboje, ako iné národy. Keď im ale niekto ich

otčinu a slobodu napadnul, vtedy vedeli sa údatne brániť.

Slovania boli pohania, modlári, dokiaľ sa nepokresťanili. Vzájali viacej bohov a bohýň. Najväčší boh ich bol *Svantovit* či *Svetovit*, bôh svetovidný, čo všetko na svete vidí. Potom *Belboh*, pôvodca všetkého dobrého na svete, a *Černoboh*, pôvodca všetkého zlého. Potom *Perún* či *Parom*, bôh neba, blesku a hromu. *Prove* či *Prono*, bôh práva a spravodlivosti; *Radhost*, bôh priateľstva a pohostinstva; *Tur*, bôh vojny; *Veles*, bôh dobytky; *Rarach* či *Rarášek*, bôh hnevu; *Škriatok*, bôžik domácnosti; *Pikulík*, bôh pokladov a šťastia; *Znachor*, *Zmok* a mnoho iných.

Bohyne bóly: *Lada*, bohyňa krásy, lásky a manželstva; *Živa* či *Živena*, bohyňa živnosti, záhrad a polných úrod; *Vesna*, bohyňa jara a mladosti; *Morena*, bohyňa staroby a smrti; *Ješibaba*, strašná pekelnica a čarodejnica, a jiné menšie, ku pr. *Rusalky*, *Vily*, *Ďunda* atď. Ich kňazia volali sa *šreči*, potom *čiernokňazníci* a *čarodejníci*.

Mrtvé telá zomrelých obyčajne spálili a v hlinených nádobách, *urnách*, do hrobu kládli. Na hroby nanosili kopce, *mohyly* zvané. — Dobré duše dostávaly sa po smrti k *Prabôhu* a k svojim otcom; zlé duše do *Sytna* (pekla), k zlým bohom.

2. Uhorsko pod nadvládou Rimanov.

V tom čase asi, keď sa Kristus Pán narodil, delilo sa Uhorsko takto: Zadunajské okolie menovalo sa *Pannonia* a bolo pod mocou Rimanov; krajina medzi Dunajom a Tisou menovala sa *Jasygia*; za Tisou i so Sedmohradskom zvala sa *Dácia*.

Na sever od Pannonie pri rieke Morave bývali germanské (nemecké) národy: *Markomani* a *Kvádi*.

Severnú časť Uhorska pod Tatrami obýval národ slovenský od nepamäti Iudskej; avšak naši predkovia slovenskí mnoho trpeli od Rimanov, Markomanov, Kvádov a iných germanských bojovných národov, ktorí ich, ako pokojamilovných ľudí, znepokojovali a často poddanými urobili.

Za času narodenia Krista Pána nachodila sa väčšia časťka týchto národov pod mocou svetovládnych Rimanov. Títo Pannoncov vo viac bitkách porazili a ich krajinu podmanili. Z Pannonie robili Rimania cez Dunaj do Dácie časté vpády, až konečne cisárovi *Trajanovi* podarilo sa Dákov (r. 105 po Kr.) celkom podmaniť.

Po premožení Dákov pripadla i južnia i juhovýchodnia časť Uhorska (t. j. Horvatsko - Slavonsko, Vojanská Hranica, Banát a Sedmohradsko) Rimanom. Osadení v Pannonii Rimania zakladali mestá*), prevodili rozličné remeslá, kupectvo a umenia; zvlášte zvelebili orbu natoľko, že Pannonia stala sa komorou pre Rím. Rimskí cisári sa radi v Pannonii zdržovali; ba z Pannonie pochádzali i niektorí rimskí cisári, ako: *Próbus*, *Trajan* a *Aurelian*.

Stehovanie národov.

3. Huni: Attila.

Po narodení Krista Pána hýbali a rútili sa z Azie hrózní národy do Európy, a to práve vtedy, keď svetosíra rímska ríša najväčšími upadáť počala. Toto pohybovanie národov menuje sa obyčajne *stehovaním národov*, ktoré skoro 200 rokov trvalo, krajiny a mestá spustošilo a celé národy vykynožilo. Najprvší boli *Huni*, národ surový, ale bojovný, ktorý sa r. 375 z Azie do Európy pohnul.

Keď Huni Gótv medzi Donom a Dniestrom premošli, tiahli ďalej a usadili sa u nás v Uhorsku medzi Dunajom a Tisou.

Najväčší vodca Hunov bol *Attila*, pred ktorým sa všetko triaslo. Bol on postavy malej, ale mocných údov. On sám bol tichý a vážny, a rád videl okolo seba veselost. Jedával z drevených tanierov, pre hostí ale mal

*) Najvýznamnejšie mestá v Pannonii boli a zvaly sa vtedy takto: *Vindobona* — Viedeň; *Karnuntum* neďaleko Prešperka; *Skarabuntia* — Sopron; *Arabo* — Ráb; *Aquincum* — Starý Budín; *Siscia* — Sisek; *Sirmium* — Mitrovica; *Mursa* — Osiek; v Dácii: *Ulpianum* alebo *Pavissa* — Koložvár; *Apulum* — Karlovský Belohrad; *Meadia* — Mehádia, kápele boli už v tých časoch chýrne, atď.

i zlaté a strieborné náradie. K poslušným bol povolný, ale proti neposlušným a vo vojne hrozný. Tu neznal žiadneho milosrdenstva, a preto ho i „bičom božím“ nazývali.

Na počiatku roku 451 vybral sa na čele vyše pol miliona vojska hore Dunajom až k Rýnu, všade páliac, pustošiac a ľudí vraždiac. Tak prišiel až do Gallie. Tu na poliach katalaunských strhla sa medzi ním a rímskym vodcom *Aetiusom* krvavá bitka, v ktorej — vraj — celé potoky krve tiekli a mrtvoly plávaly. Rimania zvíťazili. Ale Attila bol ešte dosť mocný a tiahol do Itálie. Všade víťazil, mesto *Aquileju**) so zemou srovnal a brozil záhubou i Rímu. Avšak pápež *Lev I.* vyšiel Attilovi v ústrety, a dojmavou rečou a darmi podarilo sa mu ho k odtiahnutiu nakloniť. „Najväčší víťaz“ — hovoril ctihodný starec — „je ten, ktorý sám seba premôže: tak prevládaj i ty seba sám a nad nami sa smiluj.“ Attila sa dal nakloniť, odtiahol domov a zasnúbil sa s Hildikou; lež priam v noci jeho svadby zaliala ho krv, následkom čoho i umrel.

Po smrti Attilovej rozpadla sa ríša hunská, ktorá sa od Volgy až po Rýn rozprestierala. Podmanené národy povstali proti Hunom a zahnali ich nazpät' do Azie. Jedna časť Hunov ale utiahla sa do vysokých hôr v Sedmohradsku, kde ich potomci pod menom *Sikulov* do dnes prebývajú.

4. Avari.

Po páde hunskej ríše prišli z Azie okolo r. 563 *Avari*, národ surový a lúpežnícky, tak že svojou surovosťou i Hunov prevyšoval. Hovorí sa, že „miesto koní zapriahali troje lebo štvoro slovenských žien do svojích *talig* (vozov), a tieto musely ich tahať.“ Usadili sa za Tisou. Odtiaľto rozšírili svoju moc do Récka, do Panonie, Rakúska a Nemecka, vydierajúc poplatky. Najviac napadali Récko. Récki cisári museli im hroznú daň platiť a predca neboli pred nimi istí.

Najväčší ich vodca bol *Bajan*, človek veľmi lstivý a podvodný. Po smrti Bajanovej zbúrili sa proti ním

*) *Aquileja*, mesto na severnom brehu adriatického mora.

podmanení Slovania, a usilovali sa jarma avarskeho sprostít. Konečne podarilo sa *Karlovi Veľkému*, frankskému kráľovi, Avarov premôcť a ich ríšuzničiť. Jedna časť Avarov vystehovala sa za Tisu, iní smiešali sa so susednými národami. Slovania hovoria o nich: „Avari boli pyšní a Bôh ich vykorenil, tak že ani jeden nezostal.“

Dejopis počiatkov terajšieho Uhorska.

5. Slováci: Samo.

Najviac krivdy a útiskov museli znášať od Avarov *Slováci* a ich bratia *Moravania* a *Česi*. I žiadali si vyslobodiť sa z jarma avarskeho, čo sa im aj podarilo pod vodcovstvom *Sama*.

Samo pochodil zo Slovanskeho kmenu Vilcov, a bol kupec. Na svojich cestách s boľastou díval sa na otroctvo svojich bratov; ľúto mu bolo, keď videl, ako sa pyšný Avar dá od slovenských žien voziť. Slováci, Moravania a Česi popýtali ho, aby ich viedol proti Avarom, čo im on vďačne urobil. Najprv ich dobre vo zbroji vycvičil, a tak udrel na Avarov a ich rozprášil, že sa viac neopovážili Slovákov napadať.

Oslobodení Slováci, Moravania a Česi z vďačnosti vyvolili Sama za kráľa (r. 627), a tak povstala prvá Slovánska ríša, ktorá obsahovala v sebe Slovensko, Moravu, Česko, Rakúsko, Štýrsko, Korutánsko a Panoniu.

Dagobert, franský kráľ, krivým okom pozeral na Samovu ríšu, lebo sa ho bál. Preto vyslal Dagobert vyzvedáčov do ríše Samovej, aby sa o pripravách k vojne vyzvedeli; v Česku ich poznali a mali ich pobiť. Preto vystrojil Dagobert poslanca *Sichára* k Samovi, aby od neho náhradu žiadal. Keď bláznivý Sichar Samovi vyhrážal, dal ho tento s posmechom z krajiny vyhnúť. Dagoberta to mrzelo a chcel za to Sama potrestať. Z celej ríše sobral velikánske vojsko proti Samovi. Samo ale tiež pezahálal. Pri *Domažľiciach* (v Česku) strhla sa krvavá bitka, ktorá tri dni trvala, a v ktorej Dagobert bol strašne porazený. Od tých čias neopovážil sa viac Dagobert napadať Sama.

Ostatok panovania ztrávil Samo v pokoji. Panoval 35 rokov slavne. Po jeho smrti rozpadla sa zas ríša Samova.

6. Ríša Veľko-Moravská: Cyrill a Method.

Dve sto rokov po ríši Samovej povstala ríša *Veľko-Moravská*. Založil ju *Mojmír I.*, knieža moravský. Dal sa pokrstiť a uznal nad sebou nadvládu franských cisárov. On bol prvý, ktorý kresťanstvo medzi svojím národom rozširoval; lež nedarilo sa mu, lebo nemeckí kňazia nevedeli slovensky a Slováci sa nechceli pokrstiť; ba *Privina*, knieža nitriansky, zbúril sa za to proti nemu. *Mojmír* odňal mu *Slovenské kniežatstvo* a dal ho *Svätoplukovi*.

To sa Nemcom nelúbilo, a preto prišli s veľkým vojskom na *Mojmíra*, zbavili ho trónu a posadili naň *Rastislava*.

Rastislav sa ale Nemcom tiež podlízave nckoril; preto *Ludvik*, nemecký zvaný, vtrhol do ríše Veľko-Moravskej, ale nevykonan nič.

Rastislav bol kráľ bojovný, vládny a pobožný, ako i jeho synovec *Svätopluk*, knieža v Nitre. *Rastislav* a *Svätopluk* o to stáli, aby, ako sami boli kresťania, i národ jejich slovenský sa pokrstanil. Len že nemali kňazov apoštolských, čo by boli vedeli slovensky; lebo nemeckí kňazia slovensky neumeli. Preto *Rastislav*, chyrujúc o tom, že v *Solune* či *Thessalonike*, kde sa récky a slovensky hovorilo, sú takí mužovia, čo slovensky dobre umejú, poslal ku cisárovi réckemu *Michalovi* poslov s tou prosbou, aby mu tých svätých mužov poslal národ Slovenský pokrstanil. Z radosti vyplnil cisár *Michal* tú prosbu a poslal dvoch bratov *Cyrilla* a *Methoda*.

Títo prišli do Veľkej Moravy roku 863, preložili písmo sväté a iné kostolné knihy do staro-slovenskej reči, a národ slovenský o trojjedinom Bohu a o večnom špaseaní duší ľudských tak sväte a horlive vyučovali, že za niekoľko rokov sa cele pokrstanil. Divná moc a milosť Božia bola s nimi.

Cyrill vynášiel pre slovenskú reč i novú abecedu, po ňom *kyrilicou* zvanú.

Ale nemeckí biskupi špatne pozerali na Cyrilla a Methoda, a obžalovali ich u pápeža z kacírstva. Cyrill a Method ustanovili sa v Ríme, kde ich pápež za ich horlivé účinkovanie ešte pochválil, služby Božie slovensky konať potvrdil a *Methoda* za biskupa Veľkej Moravy vysvätil.

Cyrill, súc slabý a chorľavý, zostal v Ríme, kde i zomrel (869).

7. Svätopluk I. Veľký. (870—894.)

Že bol *Rastislav* mocný slovenský kráľ, to sa neľúbilo Nemcom, preto pritiahli s veľkým vojskom proti nemu; ale nemohli ho premôcť, — len keď ho jeho synovec, ctižiadostivý *Svätopluk*, zradil. *Rastislava* lapili a do pút okovali. Zaviedli ho do Nemecka k cisárovi *Ludvikovi*, kde ho odsúdili na smrť. Cisár *Ludvik* neďal ho síce zabiť, ale mu vylúpili oči a do kláštora ho zavreli (870). To bolo mrzké a ohavné od *Svätopluka*, že svojho strýka zradil!

Po shodení strýka *Rastislava* sadol *Svätopluk* na kniežatský trón. Ale pomsta Božia i jeho zastihla, a Nemci sa mu za zradu zle odslúžili. Cisár nemecký, *Karolman*, zavolať ho k sebe, kde obvineného z nevernosti a neposlušnosti, dal do žalára vrhnúť.

Keď Moravo-Slováci počuli, ako s ich kniežaty Nemci zachodia, zbúrili sa proti nemeckým správcom a nemeckému vojsku. Vyvolili si *Slavomíra* za knieža a Nemcov vyhnali z krajiny. Keď sa o tom *Karolman* dozvedel, veľmi sa prestrašil a chystal sa k vojne. Medzitým *Svätopluk* olutoval svoj hriech, a keď ho vyhlásili za nevinného a na slobodu prepustili, snoval pomstu na Nemcov. *Karolmon* vyslal vojsko proti Moravo-Slovákovi, a aby *Svätopluka* udobril, zveril ho jemu. Keď ale *Svätopluk* prišiel do svojej otčiny, usrozumel a smieril sa s národom a nenazdajky prepadol Nemcov, ktorých všetkých pobil. Tak strašne sa vypo pomstil na Nemcoch!

Svätopluk bol teraz veľmi mocný. Okolnie krajiny podaly sa mu pod ochranu. Od toho času nazýval sa kráľom. Obyčajne býval na *Velehrade**). Sem prišiel

*) *Velehrad*, hlavnie mesto ríše Veľko-Moravskej, na hranici terajšej Moravy a Uhorska, neďaleko Uhor. Hradišta.

i český knieža *Bořivoj* a dal sa i so svojou manželkou *Eudmilou* od *Methoda* pokrstiť. Od tých čias šírla sa viera kresťanská po Česku. — *Method* umrel r. 885 a pochovaný je v hlavňom chráme na *Velehrade*.

Dlho ešte potom musel *Svätopluk* bojovať proti Nemcom (*Karolovi Tlstému* a *Arnulfovi*), aby obrátil národ svoj a svoju krajinu od cudzieho panstva. A on bol aj najvítaznejším. Za jeho panovania bola ríša *Velko-Moravská* v najlepšom kvete. On pod svoju panovnícku berlu dostal krajiny veľké národa slovenského až ta ďaleko cez Česko, *Sliezske* do *Nemecka*, až ta za *Dunaj* ku *Drave* a po *Dunaji* ku *Pešti*. On zvíťazil mnohokrát nad Nemci a *Maďarmi*, ktorých posledných tamť proti nemu na pomoc pozvali a jeho krajinu podmaniť chceli.

8. Nesvornosť synov *Svätoplukových*.

Svätopluk mal troch synov: *Mojmíra*, *Svätoboja* a *Svätopluka*. Medzi týchto rozdelil svoju ríšu: *Mojmír II.* dostal *Slovensko*, *Svätopluk II.* *Moravu* a *Svätoboj Pannoniu*. Najstaršieho ustanovil za svojho nástupníka, jemuž mali byť mladší podriadení. Otec napomínal všetkých, aby boli svorní a nedelili sa od seba. Pred svojou smrťou rozkázal douiesť sväzok prútov a kázal ho najstaršiemu zlomiť. Keď ho tento nemohol zlomiť, kázal ho potom i druhému a konečne i tretiemu zlomiť, ale žiadnemu z nich sa to nepodarilo. Potom rozviazal prúty a dal každému po jednom, aby ho zlomili, čo oni bez namáhania aj urobili. Potom im dal toto naučenie: „Zostanete-li svorní a v láske, nepriatelia vás nikdy nepremôžu; jestli ale pre svár a pýchu ríšu rozdelíte a najstaršieho brata nebudete poslúchať, sami sa zahubíte.“ *Svätopluk Veľký* a slavný kráľ umrel r. 894.

Ale po smrti *Svätoplukovej* zle sa stalo. Synovia jeho proti všetkej otcovskej rade a poručenstvu rozdelili sa s krajinou. Z nesvornosti zdvihol *Svätopluk II.* proti bratovi *Mojmírovi II.* vojnu, a najali si cudzích nepriateľov sami jeden proti druhému. Za to ich *Bôh* potrestal a pre nich i celý národ.

Mojmír zvíťazil síce nad *Svätoplukom* v *Morave*, ale utratil po *Svätoboji* zdedenú *Pannoniu*, ktorú si

potom Nemci priškriepili. Mojmir II. bol múdry panovník, starajúc sa všemožne o to, aby krajina mala pokoj. On uzavrel pokoj s Nemci a s Maďarmi priateľstvo, a dal svoju dcéru Árpádovmu synovi za ženu. Ale po jeho smrti ríšu Veľko-Moravskú roztrhali Česi, Poliaci a Nemci. Tak zahynula ríša Veľko-Moravská.

9. Maďari: Árpád.

Maďari prišli tiež z Azie, kde okolo *Uralu**) bývali. Boli oni podobní Hunom a Avarom. Z osadlísk týchto vytisli ich iné národy ďalej na západ a Maďari usadili sa medzi *Donom****) a *Dnieprom****). Ale i tu nemali pokoja, lebo od východu tisli ich *Pečenci*†). Maďari so svojim vodcom *Lebediasom* usadili sa v države *Kozárov*††). Ponevác bojovní Maďari vo vojnách Kozárom pomáhali, povolili im títo vyvolať vlastného vajdu (vojvodu). O nedlho povolal Chagan kozársky Lebediasa k sebe a chcel ho urobiť kniežatom. Lebedias nechcel túto hodnosť prijať a odporúčal múdreho a hrdinského *Árpáda*, syna *Almusovho*. A Maďari vyvolili Árpáda za svojho vajdu. Ešte i to uzavreli, že na potom hlavný vajda má byť z rodu Árpádovho a na potvrdenie toho rozrezali si maďarskí vodcovia ramená, spustili krv do nádoby a na znak prísahy a vernosti tú krv vypili. Ale diví Pečenci ustavične napadali Maďarov, tak že títo prinútení boli vystehovať sa. I osadili sa v *Atelkusu*, v terajšom Multansku a Valachii. (884).

Práve toho času chystal sa nemecký cisár *Arnulf* k vojne proti *Svätoplukovi*, kráľovi Veľko-Moravskému. A aby Svätopluka tým ľahšie premohol, zavolať si na pomoc Maďarov. Maďari vtrhli do Veľkej-Moravy, ale Svätopluk ich zásekami v horách tak obklopil, že ledvá záhube vyhli. Medzitým v Atelkusu zle sa povodilo tým, čo doma zostali. Pečenci zas udreli na Maďarov a skoro ich vyhubili. *Árpád* navrátiac sa z tejto nešťastnej vojny

*) *Ural*, rieka, teraz hranica medzi Európou a Áziou, vteká do chvalinského mora.

**) *Don*, rieka v Rusku, vteká do Azoyského mora.

***) *Dnieper*, rieka v Rusku, vteká do Čierneho mora.

†) *Pečenci*, národ uralsko-čudský, bývali prvotne okolo Volgy.

††) *Kozári*, podobne národ uralsko-čudský, bývali nižej k juhu.

domov, obával sa v susedstve Pečencov bývať; a vediac, že kraj za Tisou je veľmi slabo obydlený, vyslal k Svätoplukovi poslov s prosbou a darmi, aby sa mu tam dovolil osadiť. Svätopluk dovolil sa Maďarom tam osadiť a uzavrel s nimi priateľstvo. (892.)

Po smrti Svätoplukovej vypukly medzi jeho syny *Mojmírom II.* a *Svätoplukom II.* roztržky. *Arnulf* sa tomu tešil a zavolať *Árpáda*, aby mu pomohol Pannoniu Mojmirovi odňať, čo sa mu aj podarilo. *Árpád* sa nadržával, že Pannoniu bude môcť pre seba podržať; ale *Arnulf* odmenil ho len peniazmi za pomoc. Preto keď *Árpád* počul, že *Arnulf* umrel (899), uderil do Pannonie a opanoval ju. Áno, aby sa na Nemcoch vypomstil, ustavične napadal nemecké zeme a obracal ich na popol a púšť.

Árpád cítiac, že sa jeho život ku koncu blíži, uzavrel s Mojmirom smluvu, dľa ktorej jeho syn *Zoltán* vzal si dcéru Mojmirovu za manželku a stal sa nástupcom *Árpádovým* i *Mojmirovým*.

10. **Zoltán, Točún a Gejza, vojvodovia.** (907—997.)

Po smrti *Árpádovej* a *Mojmirovej* stal sa *Zoltán* dedičom *Árpádovho* i *Mojmirovho* územia. Akonáhle Nemci o smrti *Árpádovej* počuli, i hneď sobrali veľké vojsko a tiahli na *Zoltána*, aby sa za otca na ňom vypomstili. K ním pripojili sa i Česi a Poliaci, ktorí neboli spokojní, že sa *Zoltán* stal dedičom kráľovstva *Mojmirovho*. Strašná táto vojna udala sa roku 907 pri *Prešporku*. Česi opanovali *Moravu*, Poliaci *Slovensko* a Nemci utrhli strašnú porážku. Ba rozsrdení Maďari i ďalej napadali Nemcov a vracali sa s bohatou korisťou; avšak pri *Merseburgu* utrhli (935) od cisára *Henrika* veľkú porážku.

Po smrti *Zoltánovej* stal sa jeho nástupcom *Točún*. Za jeho panovania podujímali Maďari lúpežné vojny proti *Rékom*, *Talianom* a zvlášte *Nemcom*. Ale teraz čakal ich strašný osúd. V bitke pri *Augsburgu* boli Maďari úplne porazení. V tejto vojne padlo ich na 80 tisíc a jich vodcovia, medzi nimi i *Točún*, boli lapení a v *Rezne* obesení. Len siedmi navrátili sa z celého vojska domov, a i to len útekem zachovali si život.

Doma ich za zbabelcov vykričali, a ako takým nosy a uši poodrezávali; ba i ich potomkov do otroctva dali.

Keď Točún v Rezne na šibenici zahynul, stal sa vojvodom jeho syn *Gejza*. Z počiatku jeho panovania podujali Maďari viacraz vojnu proti Bulharom a potom proti Rékom, ale nešťastlivo. Gejza teda začal inakšie rozmýšľať, aby tak nepochodili ako Huni a Avari. Usiloval sa Maďarov k poriadku a pokoju navykať a o domáce záležitosti starať. Ako sám bol kresťanom, hľadel kresťanstvo i medzi svojim národom rozširovať. Vojvodovia Maďarskí brali si kresťanky za ženy a ľud obklúčený kresťanskými Slováci, začal sa pomaly kresťaniť. Gejza vzal si za manželku *Šaroltu*, dcéru sedmohradského vojvodu *Đulu*, ktorá mu ako kresťanka na veľkej pomoci bola. So Šaroltou mal dvoje detí: *Juditu* a *Vaika*. Gejza povolal pražského biskupa *Vojtecha*, aby cvičil jeho syna Vaika. Biskup prišiel a vycvičil Vaika, premenil mu pri birmovanke jeho slovenské meno *Vaik* na latinské *Štefan*.

Nástupcom Gejzovým stal sa Štefan. On najväčšmi staral sa o rozšírenie kresťanstva medzi Maďarmi, pričom mu jeho manželka *Gizela* na veľkej pomoci bola, s ktorou mnoho kňazov a mníchov z Nemecka prišlo. Aby sa kresťanstvo upevnilo, zakladal biskupstvá, kláštory a školy. Lež nie všetci vojvodovia prijali kresťanstvo a poddali sa vláde Štefanovej. Jedon z nespokojencov, *Kupan*, šomodský župan, zdvihol proti nemu vojnu a chcel ho z trónu zhodiť; ale Štefanov švagor, poľský *Boleslav*, poslal mu na pomoc Slovákov, ktorých vodcovia *Poznan* a *Konec* Kupana premohli a lapili. Kupan bol potom na kusy rozštvrtý. O tejto vojne máme starodávnú pieseň: „Stála bitka, stála za Štefana kráľa“ atď.

Dejepis kráľovstva Uhorského.

Doba Árpádovská.

11. Svätý Štefan. (1000—1038.)

Keď sa Štefan odbojníkov zbavil, zamýšľal založiť kráľovstvo. A preto vystrojil biskupa *Radlu* do Ríma k pápežovi s prosbou, aby ho i jeho pokresťanený ná-

rod do počtu Kristových vyznavačov prijal a jeho i korunou kráľovskou ovenčil ráčil.

Pápež, Sylvester II., prijal poslanstvo radostne a keď počul, čo Štefan za rozšírenie kresťanstva medzi Maďarmi urobil, poslal mu zlatú korunu, ktorú bol sľúbil poľskému Boleslavovi, a kríž na znak apoštolstva. Radla ponáhlal sa do Uhorska a odevzdal Štefanovi*) korunu v Stolnom Belehrade, kde roku 1000 po Kr. pokorunovaný bol za prvého kráľa Uhorského.**)

Hneď z počiatku svojho panovania mal Štefan mnoho omrzlostí. Keď Nemci proti poľskému Boleslavovi vojnu viedli, pomáhal im i Štefan a pri tej príležitosti odňal Boleslavovi prvýkrát Slovensko. Avšak niedlho zostalo mu v rukách, lebo jeho strýk *Đula*, ktorého bol ustanovil na Slovènsku kniežatom, ho zradil; pripojil sa zas k Boleslavovi a s ním i Slováci. Vojna Poliakov s Nemcami i ďalej trvala a Slováci veľmi moc trpeli. Od deväťdesiatich rokov nemali pokoja. Prišli tedy na tú myšlienku: pýtať sv. Štefana, či by nebol naklonený Slovensko pripojiť ku svojej korune, ale tak, keď im ich slovenskú slobodu a práva od Svätopluka ponehá a prisahou potvrdí. Na to vybral sa s vyslanstvom do Nitry a tu na všetky žiadosti prisahal a svojho syna Imricha (= Mirka) učinil údelným kniežatom (1018). V ten čas bolo Slovensko s korunou sv. Štefana ako kniežatstvo spojené.

Keď si kráľovstvo takto zariadil, staral sa najviac o pokoj v rodine a krajine. Svojho syna Imricha ustanovil za následníka a dával mu krásne rady a pravidlá v panovaní. Kládol mu na srdce, aby sa rád modlieval a radu múdrych ľudí nasledoval. „V krajine osadených si váž a v úcte maj, lebo kráľovstvo jedného jazyka a jednej obyčaje slabé a krehké je; a preto aby si túto krajinu rozličných jazykov udržať mohol, nasleduj obyčaje kráľov, ktorí pred tým tu panovali, tak ťa i svoji radi mať i cudzozemci chváliť budú.“ Už mu chcel

*) Po smrti bol i so svojim synom Imrichom od pápeža Gregora VII. za svätého vyhlásený; odtiaľ i jeho meno „Svätý Štefan.“

***) Od tých čias sa každý kráľ Uhorský dáva korunovať. Pozdejšie bolo nariadené, že arcibiskup Ostrihomský vždy s korunou sv. Štefana má kráľov uhorských korunovať.

i panovanie oddať. Lež človek mieni, Pán Bôh mení. Raz išiel Imrich na poľovačku, na ktorej ho divý vepor (= kan) tak dotrhal, že na ôsmy deň umrel. Štefan sa veľmi zarmútil, že mu ostatní syn umrel.

Od tých čias málo kedy z chyže vychodil. Najviac rozmýšľal, koho ustanoviť má za následníka. Radili mu i toho i onoho; ale sa mu ani jeden nelúbil. Konečne na radu Nemcov ustanovil Petra za svojho následníka a ako takého vymenoval ho za knieža Slovákov. To sa mnohým nepáčilo a preto usriekli sa, že Štefana zabijú. Už sa jeden z nich vybral, že ho zabije; ale práve ako sa ku posteli blížil, vypadol mu od veľkého strachu meč z ruky a sv. Štefan sa prebudil. Tomuto sv. Štefan odpustil, iných ale dal náležite potrestať. Sv. Štefan, utrápený, že za svojho následníka ustanovil Petra, ktorý i jeho bratrancovi *Vasilovi* oči vylúpil dal, chcel napraviť svoju chybu. Ale toho už nedožil, lebo o nedlho umrel (1038) a pochovali ho v Stol. Belehrade vedľa jeho syna Imricha.

12. Peter a Samuel. (1038—1046.)

Ale po smrti sv. Štefana netrvalo Petrovo panovanie dlho, lebo keď len Nemcov a Talianov na hodnosti povyšoval, a so svojimi poddanými zle nakladal, zbúrili sa Uhria proti nemu a vyvolili *Samuela*, knieža Slovenské, za kráľa. *Peter* utiekol do Nemecka.

V Nemecku nahovoril Peter cisára *Henrika*, aby vtrhol s vojskom do Uhorska, *Samuela* vyhnal a jeho urobil kráľom. Cisár sa dal nahovoriť a príjúc s vojskom do Uhorska, odňal Samuelovi Slovensko. Že ale Slováci nijako nechceli Petra prijať za svoje údelné knieža, ustanovil cisár *Henrik Ondreja* slovenským kniežatom. Po odchode cisára vyhnal *Samuel Ondreja* z údelného kniežatstva a počínal si veľmi ukrutne, najme proti Petrovej strane. Medzitým *Peter* znovu nahovoril *Henrika* k vojne. *Samuel* bol porazený a prišiel v bitke i o život.

A tak *Peter* stal sa znovu kráľom. Že ale *Peter* so svojimi poddanými ukrutne nakladal a krajinu Nemcom zapredal, zbúrili sa Uhria proti nemu; lapili ho, oči mu vylúpili a povolali *Ondreja* na trón.

13. Ondrej I. (1046—1061.)

Ondrej našiel Uhrov veľmi nespokojných. Mnohí sa našli, ktorí nepokoje v Uhorsku krestanstvu pripisovali. A preto zbúrili sa pod vedením istého Vattu a žiadali, aby „starú vieru“ zas uviedol. Bez vojska nemohol kráľ nič vykonať proti povstalcovi, ktorí hrozne po krajine zúrili a krestanov a ich kňazov zabíjali. Pomali ale podarilo sa Ondrejovi poriadok zaviesť. Potom vydal rozkaz, aby sa nikto neopovážal od krestanstva odpadnúť a porúčané kostoly aby znovu vystavené boli.

Medzitým cisár Henrik koval pomstu na Uhrov, že Petra z trónu shodili. A v skutku vtrhol do Uhorska, bol ale od Belu, brata Ondrejovho porazený a z Uhorska vyhnaný. Že Ondrej nemal detí, slúbil za túto udatnosť Belovi, slovenskému kniežatu, i korunu po svojej smrti. Avšak neočakávane narodil sa mu syn, *Šalamon*, a teraz lutoval svoj slub. Usiloval sa tedy kráľovstvo pre syna poistiť a dal ho o nedlho pokorunovať. Ondrej šípil, že Bela potajmo prípravy robí, aby mohol korunu dostať. Zavolať ho tedy k sebe a predložil mu korunu a meč, aby si z toho jedno volil. Už bolo tak ushovorené, že, ak si Bela korunu vyvolí, na skutku ho zabijú; ale Bela o tom poučený volil meč a tak ochránil si život. Že ale tu so životom nebol istý, utiekol do Poľska. Odtiaľto navrátil sa s vojskom a svojho brata pri Tise premohol. Ondrej padol v bitke z kona a bol posliapaný; Šalamon ale utiekol do Nemecka.

14. Bela I. (1061—1063.)

Belovo panovanie bolo krátke, ale pre krajinu veľmi prospešné. Aby ľudu uľavil, umenšil veľké dane, dal dobré strieborné a zlaté peniaze raziť, určil cenu potravných článkov a preložil trhy a jarmarky z nedele na sobotu. Tak napomohol kupectvo a rozšíril dobrobyt v krajine. Vydržoval i snem v Stol. Belohrade, na ktorom podarilo sa mu nespokojné stránky vyrovnat a uspokojit. Nemal však dlho pokoja, lebo Henrik IV. chcel Šalamona na trón posadiť a chystal sa proti Belovi k vojne; lež práve ako sa mali vojská sraziť, zrútil sa

šiator na Belu a zabil ho. Zanechal troch synov: Gejzu, Ladislava a Lamberta.

15. Šalomon. (1063—1074.)

Uhria žiadali si z Belových synov jedného za kráľa; ale títo dobrovoľne odstúpili Šalomonovi korunu a uspokojili sa s údelnými kniežatstvami.

Dokiaľ Šalomon so svojími bratranci v pokoji nežil, bolo dobre, lebo títo údatne krajinu proti nepriateľom bránili, a tým i sebe i krajine slávu získali. Lúpežnícki *Kumani* v Sedmohradsku boli premožení; *Pečenci* z krajiny vyhnaní a Belehrad *Rékom**) odňatý. Ale Šalomon mal lstivého radcu *Vida*, ktorý vojvodov pred Šalomonom do podozrenia uviedol a kráľovi nahovoril, že Gejza domáha sa kráľovskej koruny. Lahkoverný Šalomon uveril lstivému Vidovi a vypovedal Gejzovi a jeho bratom vojnu. Šalomon bol porazený a musel z krajiny utiecť. Ale i lstivý Vid našiel tu svoju odplatu — bol v bitke zabitý. Uhria ale nechceli o Šalomonovi viac ani počuť a povolali Gejzu na trón.

16. Gejza I. (1074—1077.)

Tichý Gejza nechcel krajinu do domácej vojny zapliesť, ale chcel korunu Šalomonovi, ako zákonitému kráľovi prepustiť. Jeho triročné panovanie bolo samé vyjednávanie so Šalomonom. Lež nenadále umrel a zanechal dvoch synov: Kolomana a Almusa.

17. Sv. Ladislav I. (1077—1095.)

Po smrti Gejzovej znovu usiloval sa Šalomon dostať sa na trón. Že ale bol nestály človek a druhýraz

*) Récky vodca v Belehrade podporoval Pečencov: preto Uhria uderili naňho. Ale za tri mesiace darmo usilovali sa mesto dobyť. Naraz jedno zajaté uhorské dievča podpálilo mesto a tým usnadnilo Uhrom cestu do mesta. Récky vodca poddal sa pod tou výminkou, aby jemu a jeho vojsku slobodne vyťahnúť z mesta dovolili. Keď Réci z hradu vytiahli, chcel ich Šalomon napadnúť, ale Gejza upamätal ho na sľúbené daného slova. Za túto veľkodušnosť poslal Gejzovi (1072) récky cisár, Michal Dukas, vzácne dary a zlatú korunu, ktorá do dnes složená je s korunou sv. Štefana.

nemecké vojsko proti svojej otčine viedol, Uhria si ho veľmi zošklivili a Ladislava obľúbili natoľko, že ho na silu na trón posadiť mienili. Ale Ladislav neprijal prv korunu, kým sa so Šalamonom neusrozumel. — Tento sa za istú ročitú odmenu zriekol koruny. Avšak nespokojný Šalomon i napotom neprestal úklady činiť proti životu kráľovmu, napriek tomu, že tento s ním bratsky zachodil*).

Ladislav bol znamenitý panovník. Do Horvatska povolaný zaviedol tam pokoj, a svojho syna Almusa ustanovil Horvatským kráľom; zvíťazil nad Rusmi v Haliči a porazil Kumanov, ktorí sa museli v dnešnom okrese Jazygov osadiť.

Ladislav staral sa všemožne o dobrobyt svojích poddaných. Viackrát pochodil krajinu, aby poznal potreby a sťažnosti ľudu. Chýr o jeho múdrosti bol tak rozšírený, že ho Nemci za cisára a europejské kniežatá za hlavného vodcu *Križiakov* zvoliť chceli**). Hodnosti cisárskej sa zriekol, ale hlavnie veliteľstvo nad križiakmi prijal. Lež prv ako by sa bol mohol ku križiackemu ťaženiu prichystať, umrel r. 1095 v Nitre. Krajina za tri roky za ním smútila, za ktorý čas všetky muzyky a tance zakázané byly.

18. Koloman. (1095—1114.)

Ladislav nemal dediča mužského. Za ním nasledoval *Koloman*, syn od jeho brata Gejzu. Koloman ustanovený bol k stavu duchovniemu a veľmi ľúbil knihy, preto ho ľud nazval „knižníkom.“ Ale za to vedel i mečom obracať. Vydobyl Horvatsko a Dalmáciu a pripojil je k uhorskej korune. Potom tiahli križiaci cez Uhorsko, s ktorými mal mnohé nepríjemnosti. Títo v krajine hrozné lúpežstvá páchali a preto ich Koloman rozohnal.

Koloman sa zvlášte staral o vzdelanie ľudu. Usiloval sa všeliaké povery vykántriť, a preto vydal zákon, že nieto strýg a že na ne len sprostí ľudia veriť môžu.

*) Hovorí sa, že Šalomon stal sa potom mníchom a svoj nespokojný život v jednej hore v pokání ztrávil.

***) V tom čase pozdvihla sa celá kresťanská Európa, aby sv. zem (Palestinu), kde jedúc Spasiteľ náš sa narodil a učil, z rúk pohanov vyrvali.

Medzitým jeho brata Almusa mrzelo, že sa nestal kráľom, a chcel Kolomana z trónu zhodiť. Z toho povstala vojna domáca, v ktorej hlavne naše Slovensko mnoho trpelo. Napokoň nasrdený Koloman dal Almusa i jeho päťročného syna Belu lapiť a oboch oslepiť. Táto ukrutnosť ale tak dojala Kolomana, že od hryzenia svedomia o nedlho umrel.

19. Štefan II. (114—1131.)

Štefan II., syn Kolomanov, mal ešte len 12 rokov, keď na trón dosadnul. Ako chlapec ukazoval pekné schopnosti; ale po smrti otcovej ho zanedbali, a z neho stal sa surový a výstupný človek. Domnieval sa síce o sebe, že je múdry ako Šalomún, mocný ako Samson, a hrdinský ako Dávid. Ale nebol ničím. Vo svojej ľahkomyslnosti zaplietol krajinu do vojen, ktoré jej ale ničím neosožili. Pod ním prišlo zasa niekoľko tisíc Kumanov do krajiny, ktorých v terajšej malej Kumanii osadil. Následkom neporiadneho života pritiahol si ťažkú chorobu, v ktorej v 30. roku života svojho umrel. Aby chybu svojho otca napravil, ustanovil ešte za živa oslepeného Belu, syna Almusovho, svojím nástupcom.

20. Bela II. Slepý. (1131—1141.)

Bela II. bol tichý a dobrosrdečný panovník. Že bol slepý, panovala miesto neho jeho manželka, srbská *Elena*. Najväčšmi mrzelo ju oslepenie jej muža, a preto kula na vinníkov pomstu. Z tej príčiny svolala snem do *Aradu*, kam i so svojíma dvoma syny prišla a držala takú ohnivú reč proti tým, ktorí boli príčinou oslepenia jej muža, že z nich priam tam na mieste 68 rozsekali. Krom toho dala mnohých do žalárov pozatvárať, iných ale z krajiny vypovedala. Títo a rodina povrazených utiekli sa k *Borišovi*, druhému synovi Kolomanovmu, ktorý si nároky robil na korunu. Boriš s radosťou použil túto príležitosť, aby Belu kráľovskej berly zbavil. Vtrhnul s mocným rusko-poľským vojskom do krajiny; bol však prinútený, keď ho priatelia opustili, za hranice sa utiahnuť.

Potom žil Bela ešte niekoľko rokov v pokoji. Ale po smrti svojej manželky oddal sa nesmiernemu pitiu vína a o nedlho umrel. Zanechal po sebe troch synov: Gejzu, Ladislava a Štefana.

21. Gejza II. (1141—1161.)

Gejza bol ešte len 12ročný, keď ho za kráľa korunovali. Časom ale stal sa z neho činný a spravodlivý panovník. Hneď z počiatku jeho panovania vtrhol *Boriš* s rakúskym vojskom do Uhorska, chcúc sa domôcť koruny a trónu. Bol však porazený. — Potom Gejza zapletený bol do zdľhavej vojny s réckym cisárom *Manuelom*, ktorý pre Srbsko zdvihol vojnu a jeho bratov Ladislava a Štefana proti nemu huckal. S Manuelom len horko-fažko podarilo sa mu vyrovnat sa.

Panovanie Gejzovo je ešte i preto pamätné, že sa toho času mnoho Nemcov vo Spíši a v Sedmohradsku osadilo, ktorí baníctvo, roľníctvo a remeslá prevodzovali a krásne mestá vystavili.

22. Štefan III. *) , Ladislav II. a Štefan IV.

(1161—1172.)

Po smrti Gejzovej strhla sa v Uhorsku veľká zbura. Jeho najstarší syn, Štefan III., bol ešte len päťnásročný, keď na trón dosadol. Túto príležitosť použil chcel Manuel, a preto vybral sa s veľkým vojskom do Uhorska a prinútil Uhrov, aby Štefanovho strýka, Ladislava II., na trón povýšili. Avšak tento už po polroku umrel a na jeho miesto dosadnul pomocou Manuela jeho brat, Štefan IV., na trón. Ale Uhria nechceli dopustiť, aby sa im cudzí do ich záležitostí miešal. A preto sotvy récke vojsko z krajiny vyšlo, zbúrili sa Uhria, Štefana IV. vyhnali a povýšili zas Štefana III. na trón.

Manuel teraz videl, že násilím nič nevykoná, usiloval sa Uhorsko podvodom vydobyt. So Štefanom III.

*) Gejza zanechal troch synov: Štefana, Belu a Gejzu. Jeho bratia ale boli: Ladislav a Štefan, ktorí sa u réckeho cisára, Manuela, zdržovali.

urobil smluvu a pozval jeho mladšieho brata, Belu, do Carihradu, slúbiac mu dať svoju dcéru za manželku.

Štefan III. umrel náhlou smrťou, najskôr otrávený, r. 1173.

23. Bela III. (1173—1196.)

Desať rokov zdržoval sa Bela v Carihrade. Z počiatku ho Uhria nenávideli, lebo sa báli, že krajinu Manuelovi zapredá. I jeho vlastná matka a bratia brojili proti nemu, a preto odňal im slovenské údelné kniežatstvo a dal ich zatvoriť na Braneckom zámku*).

Keď sa Bela takto nepriateľov sprostil, pracoval všemožne na rozšírení dobrobytu a vzdelanosti, čím si všeobecnú úctu a lásku vyzískal. Predovšetkým usiloval sa krajinu do poriadku uviesť a všelijaké lotrovské roty, ktoré sa v krajine boly rozmnožily, vykynožiť. Rékom odňal Srbsko a Rusom Halič, a učinil svojho syna, *Ondreja*, kráľom v Haliči. Ale Haličania ešte toho roku vyhnali Ondreja. Bela zamýšľal síce zas opanovať Halič, ale jeho úmysel prekazili križiaci, ktorí zas cez Uhorsko do Palestiny tiahli.

Bela bol jeden z najlepších uhorských kráľov. Všetko, čo v Récku dobrého a užitočného skúsil, i doma uvádzal. Tak nariadil, aby sa prosby a žaloby na písme podávaly a súdne výroky tiež na písme vydávaly, k čomu i dvorskú kanceláriu ustanovil.

Na smrtelnej posteli ustanovil *Imricha* za svojho nástupca a Ondrejovi dal veľké poklady, aby miesto neho podujal križiacke ťaženie do sv. zeme.

24. Imrich. (1196—1205.)

Imrich temer celý svoj život ztrávil v ustavičnom rozbroji s bratom svojím Ondrejom, ktorý si údelné kniežatstvo Horvatské a Dalmatské osoboval. Sobral veľké vojsko a mnoho zemänov na svoju stranu zviadol. Nešiel s ním do sv. zeme, lež proti svojmu bratovi, Imrichovi. Už nepriateľské vojská stály k boji na pohotove, keď veľká časť zvedeného zemänstva opustila

*) Zámok Branecký pri Myjave v stol. Nitrianskej.

kráľa a prešla na stranu Ondrejovu. Imrich vidiac, že by s pozostalým malým vojskom ľahko bitku ztratil, riekol svojím verným: tu ostaňte! Potom odložil meč, a vezmúc holý prút do ruky, vybral sa do Ondrejovho tábora. Príjduc ta, zvolal veľkým hlasom: „uvidím, kto z vás opováži sa ruku zdvihnúť proti svojmu pánovi a kráľovi!“ Týmto smelým činom kráľovým prekvapením Ondrejovi vojaci sami mu otvorili cestu, takže sa celkom pokojne dostal do bratovho šiatra. Ondrej stál zadivený. Imrich ho chytil za ruku, pojal sebou a dal ho v Kňažinci*) zatvoriť.

Imrich súc chorľavý, dal svojho štyroročného syna Ladislava za kráľa korunovať, vypustil i Ondreja z väzenia a ustanovil ho Ladislavovi tútorom. Po smrti Imrichovej jeho vdova nemohla sa s Ondrejovou manželkou sniesť, ušla k Leopoldovi do Rakúska, u ktorého Ladislav po polroku umrel.

25. Ondrej II. (1205—1235.)

Panovanie ľahkomyselného Ondreja uvalilo na krajinu mnoho nešťastia. O vládu sa málo staral, za to ale jeho manželka, *Gertruda*, miešala sa do všetkých vládnych vecí, a svojích bratov a vôbec Nemcov do úradov tísila. To sa Uhrom neľúbilo a Ondreja si natoľko zoškľivili, že kráľovskému dvoru, zvlášte ale Gertrude, pomstu prisahali. Keď raz Ondreja nebolo doma, prepadli sprísahanci kráľovnu a na kusy ju rozsekali. Keď sa Ondrej domov vrátil, málo si dal záležať na tom, aby poriadok v krajine zaviedol a zločincov potrestal.

Na naliehanie pápežovo konečne vybral sa do sv. zeme. Tam potrovil ohromné sumy pokladov, krajinu do veľkej biedy uvrhul a kresťanstvu málo osožil**).

Medzitým, čo sa Ondrej v sv. zemi zdržoval, išlo v krajine všetko čím hore tým dolú. Neporiadky a nepokoje v krajine povstali veľké. Veľmoži pohabali kráľovské majetky, a židia a mahomedáni veľmi zdierali

*) *Kňažinec* čili Kéne, hrad v Horvatsku, neďaleko Varaždína.

***) Ondrej bavil sa tri mesiace v sv. zemi. Okúpil sa v Jordáne, nasbíral mnoho reliquií a navrátil sa domov. Po čas tejto križiackej výpravy obdržal i titul „kráľa Jeruzalemského,“ ktorý ač dosavád uhorskí králi nosia.

obecný ľud. Ondrej navrátiac sa domov, zhrozil sa nad tým, čo videl a počul. Ale neporiadky odstrániť nebol v stave. Aby mal aspoň z čoho žiť, vyhodil na ľud nové dane, ktoré v krajine zas iba nové nepokoje zapríčinili. I so synom svojím, Belom, mal roztržky, ktorého nespokojní zemania na trón povýsiť chceli. Následkom toho oborili sa krajinské *stavy* (t. j. veľmoži, grófi, baróni a vyslanci) na Ondreja, aby už raz urobil poriadok v ubohej krajine. Zvolal tedy (1222) krajinský snem, na ktorom vydal kráľovskú listinu, od zlatej pečati, ktorá na nej visela, „zlatou bullou“*) zvanú. V tejto „bulle“ vyrovnávajú sa pomery medzi kráľom a krajinou, a nariaďuje sa, čo prinavrátene ústavy (konstytucie) a poriadku v krajine požadovalo.

Ale ani „zlatá bulla“ nebola v stave krajinu do poriadku uviesť. Povstali nové rúznice a nepokoje. Slabý Ondrej, aby vyhnul kráľovským starostiam, oddal ešte za živa kráľovskú berlu svojmu synovi Belovi.

26. Bela IV.: tatarský plen. (1235—1270.)

Keď sa Bela IV. stal kráľom, dal sa najsamprv do usporiadovania krajiny. Ale jeho prísnosť narobila mu moc nepriateľov v krajine, takže ho i z trónu zhodiť a Fridrika, rakúskeho vojvodu, za kráľa povolať chceli. Ale Fridrik bol od Belu porazený a musel si pokoj za drahe peniaze kúpiť. — O nedlho pristehovalo sa niekoľko tisíc rodín *Kumanov* pod vedením istého *Kutena* a prosili Belu, aby sa im v krajine usadiť dovolil. Bela dovolil sa im usadiť a vykázal im Veľkú Kumaniu za bydlisko. Domorodí Uhria mnoho trpeli od Kumanov, ktorí krajinu plienili a rabovali.

Toho času zastihlo našu vlasť neslýchané nešťastie, ktoré suroví a ukrutní *Tatari*, z Azie prišli, zapríčinili. Najprv poplienili Rusko a Poľsko, a cez Sliezske a Karpaty pod vedením *Batu-chána* tiahli do Uhorska. Na

*) Zlatá bulla, na ktorú potomní králi pri nastúpení trónu prisahat museli, záležala z 31 článkov. Hlavnéjšie body z nej sú: že zemania nemajú daň platiť, a jestli by kráľ alebo jeho nástupcovia tieto zákony nedržali, môžu sa zemania kráľovi protivit bez toho, aby ich niekto za to trestal smel.

tento strašný chýr vyslal Bela poslov s krvavým mečom po krajine, aby sa veľmoži a ľud k vojne chystali. Ale väčšina zemänstva neposlúchla kráľa, a tak sa stalo, že Tatarí bez prekážky ďalej a ďalej do krajiny sa rútili. Keď sa o tom ľud dozvedel, nazdal sa, že Kumani Tatarov do krajiny zavolali. Oborili sa teď na nich, a ích vodcu *Kutena* zabili. Následok toho bol ten, že Kumani pripojili sa k Tatarom a s nimi krajinu pustošili.

Bela usiloval sa sohnat vojska, koľko mohol, a sobieral ho na 65 tisíc. S týmto vojskom tiahol proti Tatarom, vyše polmilliona silným, ktorí pri *Sajave* (v Boršodskej stolici) zastali. Tu na pustatine *Muhy* bolo uhorské vojsko do cela zbité, takže len kráľ s niekoľkými vernými útekom život svoj zachoval (1241) a na hrade *Zniev* (v Turčianskej stolici) sa utúlil. Odtiaľto po troch dňoch utekal do Rakúska, kde mu Fridrik, miesto aby ho bol pohostil, i ostatné poklady pobral, a len keď sa peňazmi vykúpil, na slobodu prepustil. Odtiaľto utekal do Horvatska, kde sa tak dlho bavil, kým Tatarí z krajiny neodišli.

Opustenú krajinu krvožížniví Tatarí plienili, mestá a dediny pálili a pustošili, a všetko, čo ím do rúk padlo, mečom zabíjali. Tak hospodárili Tatarí za celý jeden rok. V tom doletel Tatarom chýr, že ích veľký chán otrávený umrel. Opustili teď úbohú krajinu a vrátili sa domov.

Po odchode Tatarov podobala sa celá krajina veľkej pustatine. Temer na 15 míl nebolo vidno človeka a hlad bol toľký, že ľudia z prachu dubových kôrok chlieb piekli, ba psie a mačie mäso jedli. Dediny a mestá byly pobúrané a popálené, polia zarastené bodliacím. O cestách ani slýchu. Mŕtvi ľudia, ktorých vlci a iné šelmy nestačili požrať, ležali od roka nepochovaní.

Prvá starosť Belova bola posvolávať všetok ľud, ktorý sa v horách a jaskyňách poukryval. Potom, aby i tí málo od hladu nezomreli, dal zbožia a dobytku nakúpiť a povolal do prázdnych miest Čechov a Nemcov, aby krajinu zaľudnatil.

Po krátkom čase zmohla sa krajina, a Bela vybral sa proti Fridrikovi, aby sa na ňom za učinenu krivdu

vypomstil. Fridrik bol porazený a Bela zas pripojil odňaté kraje k Uhorsku.

Na starosť ztrpčoval Belovi poslednie dni života jeho syn Štefan, ktorý sa viacraz proti nemu zbúril. Bela bol jedon z najlepších našich kráľov a umrel r. 1270.

27. Štefan V. (1270—1272.)

Keď Štefan V. na trón dosadnul, viedol s českým kráľom *Ottokarom* ustavičné vojny, v ktorých naše Slovensko mnoho trpelo a hlad toľký bol, že naši predkovia i od dane oslobodení byť museli. Po dvojročnom panovaní umrel veľmi náhle. Kto si otca nectí, tomu ani Bôh dlhého veku nepraje na zemi. Tak je to!

28. Ladislav IV. Kumánsky. (1272—1290.)

Nástupcom Štefanovým stal sa jeho syn, *Ladislav IV.*, Kumánskym zvaný preto, že po celý čas života svojho najradšej s Kumány obcoval. Hneď z počiatku svojho panovania viedol vojnu proti českému Ottokarovi. Príčinu k tejto vojne zavdala voľba *Rudolfa*, grófa habsburgského, za nemeckého cisára. K tejto voľbe nechcel privoliť mocný český kráľ Ottokar, ani prísahu vernosti složiť. Z toho povstala vojna. Rudolf povolal si na pomoc Ladislava IV., kráľa uhorského. V tejto bitke zahynul Ottokar. Rudolf opanoval Rakúsko, Štýrsko, Korutánsko, Krajinsko, a tak pomocou Uhrov založil moc habsburgského domu.

Po skončenej vojne Ladislav sa málo staral o vládu. Tešil sa len najviac so svojími Kumány, ktorí kráľovou ľahostajnosťou posmelení, robili čo len chceli: krajina bola vo veľkom neporiadku a nové nebezpečenstvo hrozilo od Tatarov. Ale teraz Uhria zmudreli, Tatarov porazili a z krajiny vyhnali. Po porážke Tatarov oddal sa kráľ Ladislav IV. zas len predošlému nemravnému životu s Kumány, ktorí ho jednej noci vo vlastnom jeho stáne zabili.

29. Ondrej III. (1290—1301.)

Ondrej III., vnuk Ondreja II., narodil sa v Benátkach, preto ho i Benátčanom nazývali. Po čas svojho

jedonástročného panovania nebol v stave pokoj v krajine uviesť; lebo ustavične mal potýkanie s nepriateľmi. Odrazu uchádzali sa traja o korunu, ktorí s Ondrejom tuhé boje viedli. Potom mal mnoho práce s niektorými mocnými veľmožmi, ktorí nikoho poslúchať nechceli a zákon nohami šliapali. Ani na snemoch, ktoré sa vtedy na „rákoši“ (rákošskom poli) vydržovali, ani prísne rozkazy kráľove neboli v stave v krajine pokoj zaviesť. Medzitým umrel Ondrej, ako sa tvrdí, otrávený. S ním vymrel mužský panovnícky rod Árpádovský.

Doba miešaná.

30. Václav a Otto. (1301—1308.)

Výše tri sto rokov panovali potomci Árpádovi. Po vymretí Árpádovského rodu narobila voľba kráľa v krajine mnoho hluku. Všetci tí, ktorí z pokolenia Árpádovského ženského kolena pochádzali, domáhali sa Uhorskej koruny. Takí boli *Václav*, syn českého kráľa, *Otto* Bavorčan a *Karol Robert*, Talian, ktorého i pápež podporoval; lež práve preto mocnejšia strana, na čele ktorej stál mocný *Matúš Trenčiansky*, palatin, povolala Václava na trón a dala ho v Stol. Belehrade korunovať. Ale tým neukončili sa nepokoje v Uhorsku. A že Václav ani so životom istý nebol, prišiel jeho otec s vojskom do Budína a Václava odviedol domov i s korunou.

Za tým vyvolili Uhria *Otta*, vojvodu Bavorského za kráľa, ktorý korunu od Václava vymenil, s ňou do krajiny prišiel a korunovať sa dal. Avšak *Ladislav Apor*, vojvoda sedmohradský, prinútil ho koruny sa zriecť, na čo Uhria vyvolili *Karola Roberta* za kráľa.

31. Karol Robert. (1309—1342.)

Po odstúpení *Otta* iné nepozostávalo Uhrom, ako uznať *Karola Roberta* za kráľa, ktorý v Stol. Belehrade už štvrtý raz korunovaný bol. Sem dostavili sa i vyslanci *Matúša Trenčianskeho*, aby boli prítomní kráľovej prisaha, v ktorej kráľ dľa smluvy so sv. Štefanom kniežatskú samostatnosť Slovenska, drevné práva a slobody

Slovákov potvrdzoval a prisahal. Ale tu o tom ani slýchu nebolo. Vyslanci navrátiac sa domov, vyrozprávali všetko Matúšovi a veľmožom. Vyslali tedy ku Karolovi Robertovi poslov s prosbou, aby kniežatskú samostatnosť Slovenska prisahou potvrdil. Ale kráľ navedený Talianmi a Nemcami, odkázal Matúšovi, že to nemôže byť, lebo by to znamenalo — vraj — krajinu trhať. Matúš, ktorý cez celý život na tom pracoval, aby národ slovenský dostal svoje svobody nazpät, aby Slováci mali i teraz ako predtým svoje údelnie kniežatá v Nitre, neuznal Karola Roberta za kráľa. Svolal do Trenčína snem a od tých čias jednal ako samostatný knieža Slovenska. Svolával snemy a dal peniaze s nápisom: „Matúš Trenčiansky, Pán Váhu a Tatry“ a hárboim (címerom) slovenským raziť.

Na sneme v Trenčíne shromaždení veľmoži slovenskí jednomyslné usniesli sa na tom, že „za svobodu a život a samostatnosť vlasti žiť i mrieť, a proti Karolovi Robertovi do ostatnej kvapky krvi bojovať chcú.“ Že bez vojny nebude, to vedel Matúš i slovenskí veľmoži. A preto rozkázal hneď vojsko sbierať. Pri *Rozhanovcach* *) strhla sa krvavá bitka, v ktorej Matúš z počiatku víťazil, lež zradou *Dónča, Ctibora a Radmíra* premožený bol.

Po porážke Rozhanovskej udržal sa vo svojom kniežatstve až do svojej smrti r. 1320. Po jeho smrti uznali Matúšovci Karola Roberta za kráľa a tak zahynulo kniežatstvo Slovenské.

Od tých čias panoval Karol samostatne. Bol on ináč múdry panovník. Napomáhal obchod a kupectvo, zriadil trhy a dal miesto starých nové zlaté peniaze raziť. Zemänom dal určité hárby (cíмеры) a rozhodil dane i na kňazstvo. Na Vyšehrade dal vystaviť nádherný hrad a presťahoval sa ta i s rodinou. Tu sa stalo, že sa brat kráľovnej na *Kláre*, dcére Feliciana Záhu, násilne prehršil. Utrápený otec vrátil sa s holým mečom do paloty, kde kráľovská rodina pri obede sedela a poranil kráľovnu a jej synov. Bol ale lapený a na kusy rozsekaný. Krom toho vyneseny bol hrozný súd nad rodinou Felicianu, ktorá ukrutným spôsobom povraždená bola.

*) *Rozhanovce* (Rozgony) dedina v Šárišskej stolici.

O nedlho potom podujal Karol vojnu proti Románskemu kniežatu, ale nešťastlivo; lebo keď sa uhorské vojsko domov poberalo, Románi tak ťech zbili, že sotvy kráľ so životom svojim ujsť mohol. Karol umrel 1342. Mal dvoch synov, z ktorých *Ludvik* bol uhorským a *Ondrej* Neapolským kráľom.

32. Ludvik I. alebo Veľký. (1342—1382.)

Ludvik, ktorý sa Veľkým nazýva, bol jedon z najlepších našich kráľov. Štyridsať rokov panoval mocne a slayne. Nebolo toho času mocnára v Europe, ktorýby sa bol Ludvikovi vyrovnal, lebo jeho ríša rozprestierala sa od baltického až po čierne a adriatické more.

Veľký tento kráľ rozširoval slávu svojej ríše nielen víťaznými vojnami, ale staral sa i otcovsky o svoje národy. Krajinu do poriadku doviedol, opravil zákony a nedopustil, aby nevinné deti a rodina za priestupky rodičov trestané boly. Napomáhal i mestá a niektorým obciam udelil *práva miest* čili *výsady* (privilegia, tak Krupine, Lubietovej, T. Sv. Martinu) atď. Staral sa o rozšírenie obchodu a priemyslu a vzdelanosti. Pod ním založená bola akademia v Pečuchove (Piatikostoloch) a mnohé iné školy v krajine. I remeselnícke *cechy* boly toho času založené a naše mestá viedly živý obchod v Polsku, Nemecku a iných krajinách. Kráľovské sídlo preložil z Vyšehradu do Budína, kde nádherný palác vystaviť dal.

Z mnohých vojien, ktoré Ludvik viedol, najvýznamnejšia je vojna v Taliansku, ktorú pre svojho brata Ondreja podujal. Ondrej totiž stal sa kráľom Neapolským, bol ale s povedomím svojej bezbožnej manželky Johanny zavraždený. Ludvik, ktorý svojho brata rád mal, keď sa o tom dozvedel, požiadal pápeža, aby vražedníkov potrestal. Keď však jeho prosba u pápeža zostala bez výsledku, vybral sa s veľkým vojskom do Neapola, vybojoval ho a vražedníkov Ondrejových náležite potrestal. Bezbožnej Johanne ale podarilo sa ujsť do Francúzka. A keď pápež Johannu za nevinnú vyhlásil, nahneval sa Ludvik a vrátil sa z Neapolu domov*).

*) Výrok pápežov znel v ten smysel, že Ondrej síce s povedomím Johanny zahrdúsený bol, táto ale, ponač bola — vraj — očarená a diablom posedlá, nemohla vraždu zamedziť.

Avšak pomsta Božia i Johannu zastihla. O niekoľko rokov dal ju kráľ *Karol z Durazzo* lapit a zahrdúsiť.

Keď sa *Ludvik z Neapola* vrátil, dialy sa v susednom *Srbska* zvláštne veci. Okolo r. 1333 povýšený bol slavný hrdina *Štefan Dušan*, ktorý šťastnými vojnami svoje cárstvo (kráľovstvo) veľmi rozšíril, za „cára Srbov a Románov.“ Toto povýšenie *Dušana* za cára, mrzelo *Ludvika*, lebo sa bál, žeby mu Srbi mohli byť nebezpeční. Udrel tedy s veľkým vojskom na *Srbsko*, ale nešťastne, lebo musel sa s veľkou škodou utiahnúť. O nedlho potom umrel (1356) múdry *Štefan Dušan* a Srbi ho dosiaľ v povestach a piesňach oslavujú.

Po smrti *Dušanovej* vypukly v *Srbsku* nepokoje a *Ludvik*, použivúc túto príležitosť, vtrhnul do *Srbska* s vojskom a *Bulharsko*, *Multansko* a *Valachiu* pripojil k uhorskej korune.

V tom čase zahniezdili sa boli v *Récku* *Turci* a hrozili i *Srbom*. Na „*Kosovom poli*“ strhla sa krvavá bitka, v ktorej *Srbi* docela porazení boli a i sám cár *Lazar* v nej zahynul (1359). Krvavú porážku na „*kosovom poli*“ oplakávajú *Srbi* do dnešního dňa.

Nebezpečie veľké hrozilo kresťanskej Európe od *Turkov* a preto rímski pápeži vyzývali kresťanské kniežatá, aby sa vystrojili proti „dedičnému nepriateľovi kresťanstva.“ Keď ale títo málo chuti ukazovali, vytiahol *Ludvik* sám proti *Turkom*, aby pred nimi *Multansko*, *Valachiu* a *Bulharsko* ochránil a zaplašil ich. (1365.)

Po tureckej vojne stal sa i kráľom poľským (1370). Pred svojou smrťou (1382) zavolať *Poliakov* do *Zvolena*, aby jeho zata *Žigmunda* prijali za kráľa, lebo nemal syna. Odtiaľto odišiel do *Trnavy*, kde i umrel.

33. *Maria* a *Karol II. čili Malý*. (1382—1387.)

Po smrti *Ludvika Veľkého* stala sa nástupcom jeho staršia dcéra *Maria*. *Uhria* prijali ju s jasotom; ale *Horvati* ju neuznali a povolali na trón *Karola*, tak rečeného *Malého*, *Neapolského* kráľa a bratranca *Ludvikovho*.

Karol Malý prišiel tedy do *Uhorska* a dal sa korunovať. Ale jeho panovanie bolo veľmi nešťastné; lebo *Alšbeta*, matka kráľovnej *Marie*, shovorila sa s inými

velikáši, že Karola zavraždia. A tento svoj úmysel jedného večera aj skutočne previedli. Alžbeta totiž zavolala k sebe Karola Malého a dala mu čítať isté listy. Ako Karol zamyslený listy číta, vyskočí zrazu od zadku Baláž Forgáč a povzbudzovaný od Alžbety slovami: „tni, Forgáč! tni! tvoj bude Gýmeš a Gáč!“ rozťal mu mečom hlavu na dve poly. Následkom toho Karol umrel.

Ale pomsta Božia i vražedníkov zastihla. Keď Horvati o zavraždení Karola počuli, zbúrili sa ešte väčšmi. Následkom toho vybrali sa obe kráľovny i s Forgáčom do Horvatska, aby svojou vŕúdnosťou Horvatov získali. Ale zle sa im povodilo; lebo ich protivníci pri Diakováre lapili. Forgáča na kusy rozsekali a iných sprievodčích povraždili. Kráľovny ale uväznili v Novomgrade, kde o nedlho Alžbeta pred očima Marie ztáť bola. —

Maria bola manželka brandenburgského grófa *Žigmunda*, ktorý sa v ten čas, keď kráľovny zajaté boli, v Nemecku zdržoval. Akonáhle sa o tom hroznom prípade dozvedel, ponáhlal sa do Uhorska, dal sa za kráľa korunovať a vyslobodil Mariu z väzenia.

34. Žigmund. (1387—1437.)

Keď sa Maria z väzenia vyslobodila, kraľovala so Žigmundom spolu. Ale po smrti Marie nechceli Uhria uznať Žigmunda za pravého kráľa preto, že bol veľmi prchký, márnotrpný a skoro nikdy nedržal slovo; a potom i preto, že svojou ľahkomyselnosťou utratil Moltansko, Valachiu, Halič a Dalmatsko; a povolali na trón poľského *Vladislava*, ktorého však ostrihomský arcibiskup Kanižay odhovril.

V tom čase hrozilo Žigmundovi veľké nebezpečenstvo od tureckého sultána *Bajazeta*. V bitke pri Nikapoli bol Žigmund od Turkov tak zbitý, že ledva na loďičke ušiel po čiernom mori do Carihradu.

Po nešťastnej bitke nazdali sa Uhria, že i Žigmund v nej zahynul, a preto jedni chceli zas poľského *Vladislava*, druhí neapoľského *Ladislava* a tretí rakúskeho *Alberta* za kráľa. Naraz ale vrátil sa Žigmund do Uhorska. Na Vyšehrade ho lapili a v *Šiklóši* uväznili. Žigmund takto pokáraný hľadel sa smieriť s kra-

jinou, čo sa mu i podarilo, keď slúbil, že napotom podľa zákonov panovať bude. Aby mal dobrých susedov, hľadel si získať *Alberta*, rakúskeho vojvodu, ako i svojho strýka, *Jodoka*, v Morave, ktorý bol Slovensko až po Váh opanoval.

V tom doletel chýr, že Žigmund vyvolený je za cisára rímskeho (1410). Králi, kniežatá a všeliakí vyslanci išli sa v Budíne pozdraviť Žigmunda ako cisára. Sem k tejto slavnosti prišli i poslovia *Benátok*, žiadajúc, aby potvrdil kúpu tých miest v Dalmácii, ktoré od Neapolského Ladislava kúpili. Žigmund sa na nich namrzol a zabroził im vojnou. Že ale potreboval k vojne peniaze, založil 16 spišských miest poľskému kráľovi. Vojna s Benátkami zle vypadla, a preto uzavrel s nimi na päť rokov pokoj.

Po tejto vojne vybral sa Žigmund na snem do *Kostnice*, na ktorom dokázal, ako vie slovo držať, keď *Jánovi Husovi* list bezpečnosti zrušil a dovolil, aby bol k spáleniu odsúdený. Následkom Husovej smrti zúrila strašná husitská vojna, ktorá štrnásť rokov trvala, a v nej i naše Slovensko moc vystálo*).

Za Žigmunda prišli z Azie k nám *cigáni*, ktorým dovolil usadiť sa v krajine a voliť si svojho *vajdu*.

35. Albert. (1437—1439.)

Albert, Žigmundov zať, bol prvý uhorský kráľ z domu Habsburgského. Panoval len dva roky, ale jeho panovanie je pamätné, lebo za neho ustanovené bolo: 1) aby kráľ v krajine býval; 2) aby palatína, ktorého dosiaľ kráľ menoval, krajinské stavy volily; 3) aby cudzozemci v našej vlasti žiadon úrad, ani duchovní, ani svetský, zastávať nesmeli atď. Potom vybral sa proti Turkom, ktorí Sedmohradsko hrozne pustošili. Keď ale

*) Prívrženci Husa volali sa Husiti, ktorí pre upálenie Husa zdvihli proti Žigmundovi vojnu. Ich slavní vodcovia boli: *Ján Žižka*, *Prokop Veľký* a *Malý*. Keď sa však Husiti rozdvojili, boli u *Lipan* (v Česku) r. 1434 premožení. Zbytky Husitov rozprchli sa do rozličných krajín, do Poľska, najviac ale k nám na Slovensko, ktorí tu učenie Husovo rozšírili a cirkve husitské založili.

v tábore červienka vypukla, muselo sa vojsko rozísť. Sám kráľ ochorel a na ceste do Viedne umrel v Ne-sméli.

36. Vladislav I. (1440--1444.)

Po smrti Alberta vyvolený bol poľský Vladislav za uhorského kráľa. Sotvy že dosadnul na trón, hrnuli sa Turci s veľkým vojskom a hrozili zkazou Uhorsku. Avšak vzbudil Bóh k ochrane našej vlasti hrdinu a an-jela strážca. Bol to hrdinský *Ján Huňady*, ktorého už kráľ Albert bol vymenoval za „severínskeho bána,“ aby hranice proti Turkom chránil. I kráľ Vladislav uznal súcosť Huňadyho a preto zveril mu pevnosť *Srbský Belehhrad* pod ochranu a vymenoval ho za vojvodu Sedmo-hradska.

Ján Huňady bol veľkým postrachom pre Turkov. Jeho mena „Janko“ sa tak báli, že tureckému vojsku nebolo treba inšie pošeptnúť, iba „Janko ide,“ a dalo sa na útek. Tohoto veľkého hrdinu chceli Turci silou mocou živého alebo mŕtveho do rúk dostať. Preto v bitke pri *Sibine* (v Sedmohradsku) dali si jeho osobu, oblek a koňa opísať, aby ho v bitke tým ľahšie poznať mohli. O tom dozvedel sa zavčasu jeden uhorský dôstojník, menom *Šimon Kemény*, ktorý sa na Huňadyho veľmi ponášal, prečaral si s Huňadym koňa a preobliekol sa do jeho šiat. Turci poznali odev Huňadyho a zo všetkých strán oborili sa naňho. Konečne po zmužilom bránení padol Kemény. Turci sa radovali. Ale v tom sa vyrútil na nich opravdivý Huňady a porazil ich docela.

Pozdejšie porazil viacraz Turkov. U železnej brány*) ich tak zbil, že sám *Murat* prosil o pokoj, ktorý kráľ Vladislav v Segedine r. 1444 s ním i uzavrel.

Pokoj tento s Turkom uzavrený dlho netrval, lebo Vladislav rozpomenúc sa na sľub pápežovi a iným kresťanským mocnárom daný, že s Turkom pohanom pokoj neuzavre, zrušil ho a vypovedal Turkom vojnu. Dost ho Huňady odhovárал a prosil, ale Vladislav nedal sa uprosiť. Vytiahol teda s 20 tisícami a napadol 100 tisíc

*) Železná brána (Vaskapu), priesmyk na hranici Valachie, neďaleko Oršovy.

Turkov pri *Varne*. Víťazstvo už už sa klonilo na stranu Uhrov a Huňady už dve krídla tu eckého vojska k úteku donútil, keď kráľ, ktorého Huňady ešte pred bitkou na bezpečné miesto bol postavil, navedený, aby sa vo víťazstve tiež súčasťnil, vrátil sa medzi najhustejšie nepriateľské rady. Bojoval hrdinsky, lež tureckí *janičiari**) ho poznali a zabili. Hlavu mu odfali a na žrd nastykli volajúc pri nej: „tak tresce Bôh krivoprísazníka!“ Čo keď uhorské vojsko videlo, dalo sa na útek. Krem kráľa zahynul tu i kardinal *Julian* a mnoho veľmožov. Iní padli Turkom do zajatia. I sám Huňady len horko-ťažko dostať sa mohol domov.

37. Ján Huňady, spravca krajiny a Ladislav V. (1445—1457.)

Po nešťastnej Varnanskej bitke vyvolili Uhria *Ladislava V.*, syna Albertovho, za kráľa. Že ale bol prímladý (mal sotvy 7 rokov), a Fridrik, vojvoda rakúsky, u ktorého sa Ladislav zdržoval, ho vydať nechcel, vyvolili na *rákoši* Jána Huňadyho za spravcu (gubernatora) krajiny.

Ján Huňady narodil sa v Sedmohradsku. Jeho otec bol chudobný zemän. Kde a kedy sa narodil, o tom nemáme istoty. Len tolko je isté, že málo ľudí preukázalo vlasti tolko znamenitých služieb, ako on. Jeho heslo bolo vlasti slúžiť, za ňu žiť i mrieť. A preto ho celá Európa pre jeho statočnosť a zmužilosť v uctivosti mala. Ako spravca krajiny predovšm hľadel pokoj zaviesť. Potom vytiahol proti Turkom, aby sa na nich za porážku u Varny vypomstil. Ale na „kosovom poli“ r. 1448 ztratil bitku. 9 tisíc Uhrov, ale i 34 tisíc Tur-

*) *Janičiari* boli veľmi znamenité turecké pešie vojsko, sobierané a vybrané z najkrajších a najmocnejších mladíkov kresťanských. Pôvod svoj majú od sultana Muráda I. (1360—1689); tento bral kresťanských mládencov, dal ich poturčiť a vo zbroji vycvičiť; platil ich bohate, nedovoliť sa im však ženit, aby vojne neodvykli. Jedon *derviš* posvätil ich Mohamedovi reknúc: „vaše meno buď *nová čata* (*janičari*), vaša tvár biela, vaše rameno víťazné, váš meč rezavý, vaša kopia prekolná, vracajte sa z vojny ustavične s víťazstvom.“ Dlhé časy boli *janičari* na postrach národom.

kov zostalo na poli ležať, a Murat sa vyslovil, „že také víťazstvo iba nepriateľovi želá.“

Keď Huňady po ztratej bitke na „kosovom poli“ po cestách neznámych blúdil, bol od dvoch lúpežníkov prepadnutý a zo všetkých klenotov olúpený. Keď sa však lúpežníci so zlatou reťazou podeliť nevedeli a medzi sebou rвали, priskočil, a vytrhnúc jednomu meč, zabil ho a druhého zahnal.

-Navrátiac sa domov, sbieral zas vojsko proti *Jiskrovi*, ktorý nijako nechcel od Alžbety, vdovy Albertovej, sverenú správu Slovenska popustiť; ale i proti *Jiskrovi* ztratil bitku pri *Lučenci*.

Keď sa konečne podarilo Huňadymu Ladislava V. z rúk Fridrikových vyslobodiť: složil svoju hodnosť ako spravca krajiny.

Ačprave Ladislav bol už korunovaný, predca ho Uhria len po Varnánskej bitke za kráľa prijali. S ním prišiel i jeho ujec, *Ulrich Cillej*, ktorý mladého kráľa pokaziť a Huňadyho, aby mu v ceste nebol k dosiahnutiu najvyššej hodnosti, života pozbaviť chcel. Lež ruka Božia strážila život tohoto hrdiny.

Toho času (1453) dobyli Turci *Carihrad* (Konštantinopol) a vyvrátili ríšu Récku. Po vydobytí Carihradu tiahol Mahomed II. s 200 tisícami a 300 delami proti Uhorskú a obliehal Srbský Belehrad*). Na tento chýr povstal v celej krajine veľký strach. Huňady sbral niekoľko tisíc vojska a spojil sa s *Jánom Kapistránom*, mníchom, ktorý svojou výmluvnosťou do 60 tisíc ľudu shromáždil a ponáhľali sa k Srbskému Belehradu.

Turci obliehali s veľkou silou Belehrad, ktorý starší syn Huňadyho *Ladislav* a jeho švager *Szilágyi* proti Turkom bránili. Dlhو trvalo obliehanie a Huňady sám pochyboval o víťazstve. Lež Kapistrán oduševňoval vojsko, ktoré sa znovu na Turkov oborilo a z mesta vytislo. Pred mestom stihla sa krvavá bitka, v ktorej

*) Vo svojej nadutej pýche vyslovil sa sultan: „ako je jedon Bôh na nebi, tak bude i na zemi len jedon pán.“ A aby sa to v skutku malo, mal predovšim Uhorsko vydobyt.

Turci strašne porazení boli. Celý tábor turecký s 300 deľami a všetkými poklady padol do rúk Uhrov*).

Bolo to ostatnie víťazstvo hrdinského Huňadyho, lebo o dvadsať dní po oslobodení Belehradu umrel v Zemúne. Na smrteľnej posteli napomínal svojích synov, *Ladislava* a *Mateja*, k bázni Božej, láske k vlasti, a svojích priateľov k svornosti.

Smútok za veľkým víťazom bol v Uhorsku a po celej Európe veľmi veľký. Len jeho nepriatelia sa radovali a najväčší Cillej, ktorý zo závidy celému rodu Huňadovskému krvavú pomstu prisahal.

Ladislav kráľ, počujúc o Belohradskom víťazstve, vybral sa s Cilleym krvavé bojište obzrieť. Tu dal sa Cillej s Ladislavom Huňadym, kapitánom hradu, do takej hádky, že vytiahol na Ladislava meč. Na Ladislavov krik pribehli jeho priatelia a *Ulrika* na kusy rozsekali. Ladislav oznámil to hneď kráľovi a prosil za odpustenie, ktoré mu kráľ i slúbil; ba v Temešváre i matke Huňadyho na biblii v kostole prisahal, že smrť Ulrika na jej synovi nikdy pomstiť nebude. Avšak o nedlho zrušil prísahu, lebo Ladislava dal lapiť a v Budíne ztlačiť. Po zavraždení Ladislava vypukla v krajine zbura proti kráľovi, ktorý v strachu do Prahy utiekol a sebou i *Mateja* vzal. Avšak vierolomnosť kráľovu nenechal Bôh bez trestu, lebo o rok v ten samý deň, v ktorom Huňadovcom milosť prisahal, umrel náraznou smrťou v 17. roku života svojho.

38. Matej I. Spravodlivý. (1458—1490.)

Po smrti Ladislava V. shromaždily sa krajinské stavy a rady v Pešti k voľbe kráľa. Sem dostavil sa i Szilágyi so 40 tisícmi ozbrojeného ľudu, a toto svoje vojsko rozostavil na zamrznutom Dunaji a po uliciach mesta. Keď porady o budúcom kráľovi dlho trvaly a krajinské stavy a rady strany voľby kráľa usnieť sa

*) Pri obliehaní Belehradu stalo sa, že jeden Turek dostal sa na najvyššiu baštu, uhorskú zástavu strhnul, a polmesiac, na znak víťazstva, zastrčiť chcel. V tom pribehne udatný *Titus Dugonič*, a, že nemohol Turka mečom zraziť, začal sa s ním pasovať. A keď ho ani zruťiť nemohol, objal ho a shodil sa s ním z múru do priepasti.

nevedely, Iudia Szilágyiho, ktorí v krutej zime už trpe-
livosť ztratili, vykriekli: „nech žije Matej kráľ!“ Tieto
hlasy dostaly sa i do snemovne, kde beztoho väčšina
zemánstva žiadala mať syna veľkého Huňadyho, Mateja,
za kráľa. I vyvolili 15ročného *Mateja* za kráľa a usta-
novili Szilágyiho za správcu krajiny do jeho plnoletia.

Vystrojili hneď vyslaustvo do Prahy, ktoré Mateja
vymenilo a do krajiny doviedlo; prv ale *Poděbrad*,
český kráľ, zasnúbil ho so svojou dcérou *Katarinou*.

Keď mladý Matej nastúpil panovanie, hrozilo kra-
jine z viac strán nebezpečenstvo. Cisár *Fridrik* nechcel
sa zriecť uhorskej koruny, taktiež *Kazimír* poľský, kto-
rého na Slovensku mocný *Jiskra* podporoval; krem
toho od juhu zas Turci vyhrážali.

Matej cítiac sa už byť dospelým, chcel sám pre-
vziať panovanie, lebo mu Szilágyiho ustavičné a nešetné
výčitky boli do neztrpenia; ba raz sa Szilágyi i proti
kráľovi spieral. Dal tedy Matej zatvoriť Szilágyiho do
Világošu (v Aradskej stolici), odkiaľ sa pomocou svojho
kuchára vyslobodil a s Matejom smieril*).

Aby proti vonkajším nepriateľom vždy mal vojsko
na pohotovú, sriadil povestný „čierny pluk“ (legiu),
ktorý svojou nepremožitelnou silou a brdinskosťou po
celom svete sa známym učinil. Tomuto vojsku má Matej
čo ďakovať, že vo vojnách zvíťazil.

Po ustálenom vnútornom pokoji obrátil sa Matej
proti Turkom, ktorých ukrutne zbil a Bosnu im odňal.
Aby južnie územia pred pustošením Turkov zabezpečené
boly, ustanovení boli vyskúsení bojovníci na hranici. Za
Mateja bol temešským bánom *Pavel Kiniži***). Turci sa
Kinižiho veľmi báli. Keď raz tak do Sedmohradska

*) Verný kuchár Szilágyiho bol s inými usrozmenný a s kri-
kom: „Turci sú tu!“ vrátil sa do zámku. Posádka vybehla
na nepriateľa; medzitým sprisahaní zatvorili brány a Szi-
lágyiho vypustili zo žalára na slobodu.

***) *Kiniži* bol syn jedného mlynára. O jeho obrovskej sile sa
všeličo vypravuje. Tak hovorí sa, že niekedy sám tahal
mlyn svojho otca; plný okovnáč k ústam zodvihol ako po-
hár; mlynský kamen odniesol na pleciah a v zuboch ndr-
žal vystrojeného vojaka atď. Potom vstúpil do vojska
a v tureckých vojnách sa na toľko vyznačil, že sa až na
generála vyšvihol. V bitke obyčajne s dvoma mečami bo-
joval.

vtrhli, postavil sa proti ním *Štefan Bátorhy*, vojvoda. Ale jeho vojsko bolo o veľa slabšie, ako turecké. V tom priležití *Kiniži* so svojím vojskom; ako lev dal sa do bitky a sekal ako obor na všetky strany. Na „chlebovom poli“ boli Turci docela porazení a zbití. K osláveniu tohoto víťazstva pripravená bola veľká hostina. Z nakopených mŕtvol pozabíjaných Turkov nastavali stoly, a *Kiniži* v dobrej vôli uchytil do každej ruky a medzi zuby po jednom zabitom Turkovi a tancoval s nimi vojanský verbunk.

Po porazení Turkov tiahol Matej proti *Jiskrovi* a iným husitským českým pánom na Slovensku. S *Jiskrom* skončila sa vojna tak, že tento starý a skúsený bojovník smieril sa s Matejom a vernosť mu prisahal.

Po vyrovnaní s husitskými pány zdvihol vojnu proti českému kráľovi, *Jurajovi Poděbradovi*, proti ktorému ho hlavne pápež naviedol*). Avšak vojna táto mu málo osuhu a slávy priniesla. A preto Poděbrad, test Matejov, na smrteľnej posteli nahovoril Čechov, aby si za kráľa nie Mateja, lež poľského Vladislava zvolili. Vojna táto bola by i po smrti Poděbradovej dlho trvala, keby Kazimír, otec Vladislava a poľský kráľ, nebol do Uhorska vtrhnul. Kazimír bol pri Nitre premožený a Matej, zaujmúc Moravu, Sliezske a Lužice, dal sa za českého kráľa korunovať; samé ale Česko ponechal Vladislavovi, Poděbradovmu nástupcovi.

Poslednia vojna, ktorú Matej viedol, bola s *Fridrikom* rakúskym, v ktorej i hlavnie mesto Viedeň vybojoval. Aby záležitosti s *Fridrikom* vyrovnal, odišiel do Viedne, kde v 47. roku života svojho nanáhle umrel. (1490.)

Matej bol jeden z najslavnejších kráľov uhorských. S ľudom veľmi rád obcovoal a pre svoju prívetivosť a dobrotivosť bol obľúbený. So svojími vojakmi zachodil veľmi laskave. Jedol a pil s nimi, znal každého dľa mena, a jeho starosť o nich bola toľká, že chorým sám lieky podával a rany obväzoval.

*) Poděbrad bol horlivý Husita, a preto bol od pápeža do kľatby daný a trónu pozbavený. Ale Poděbrad bol mocný kráľ, a preto sa nikto neopovážal pápežovu kľatbu na ňom uskutočniť. Mateja, teda proti nemu podpaloval a huckal.

Pospolitý ľud chránil pred utiskovaním zemských pánov. Pri jednej hostine v Gemeri vyviedol — vraj — pánov do vlnice, vzal motyku, aby s ním kopali. Páni kopali, ale o nedlho veľmi ustali a prosili kráľa, aby ich už prepustil. Kráľ sa smiloval nad nimi reknuc: „vidíte, čo vystojí ubohý sedliak! ktorý je tak, ako my, človek, a s ktorým často nemilosrdnejšie zachodíte, ako s koňmi alebo psami; vidíte, čo to práce stojí, čo vy často v záhalke premárnite.“

Zvlášte na sudcov prísne dozeral, a preto často preoblečený po krajine chodil, aby sa presvedčil, či úradníci ľud neutiskujú a či spravodlivo súdia.

Matej veľmi sa staral i o rozšírenie umenia a vedy. V Budíne založil veľkú knižnicu, v Prešporku akademiu a sriadil i v Budíne akademiu, ktorá bol Žigmund založil. Za neho založená bola v Budíne (r. 1470) i *prvá kníhtlačiareň*. Tak stalo sa Uhorsko pod Matejom slavným.

Po smrti Mateja krajina veľmi upadla a ľud horekoval: „umrel Matej kráľ, tam je spravodlivosť.“

39. Vladislav II. (1490—1516.)

Pri smrti Mateja plakal ľud, ktorého sa zaujímal, a tešili sa pyšní veľmoži, ktorých prísne držal. Títo sa tedy usriekli, že si vyvolia kráľa po chuti. Konečne po dlhých poradách, na radu *Štefana Zápoľu*, vyvolili dobrosrdečného, ale slabého českého kráľa *Vladislava*, ktorý na všetko, čo mu predložili, či to bolo dobré, lebo zlé, odvetil „dobře,“ a preto ho i „Dobře-Lásloň“ nazvali.

Za jeho panovania priosobili si veľmoži všetku moc a vládu, takže niektorí z nich boli bohatší, ako sám kráľ, ktorý často hlady mrel. Z toho povstali ustavičné hádky a rúznice. Kráľ nemal peňazí ani vojakov, lebo na žiadosť veľmožov musel i „čierny pluk“ rozpustiť, a Turci ustavične krajinu pustošili. Preto nariadil *Tomáš Bakač*, arcibiskup ostrihomský, hlásať križiacku vojnu proti Turkom. Sišlo sa mnoho sedliakov, ktorí si vyvolili *Jura Dóžu* za vodcu. Že ale mnohí zemania iným sedliakom, ako svojim robotníkom, bránili pripojiť sa ku *Kurucom* (tak ich zvali), uderili títo na svojich pá-

nov, vraždili ich a strašne pustošili ich statky. Konečne po mnohých bojoch podarilo sa *Jánovi Zápolovi*, sedemhradskému vojvodovi, sedliakov pri Temešváre poraziť. Podarilo sa mu mnohých polapať, ktorí povešaní alebo na kolesách polámaní boli. *Dóša* ale, ich vodca, bol na ohnivý železný trón so žeravou korunou na hlave posadený, ktorého takto upečeného jeho najprvší prívrženci sjiest museli. Na to uhorský snem odsúdil všetok sedliacky stav k večnému otroctvu*). Žiaden sedliak nesmel sa bez privolenia zemského pána prestehovať; nesmel dať syna do školy a žiaden úrad zastávať.

O nedlho za tým umrel Vladislav**).

40. **Ludvík II.:** porážka Moháčska. (1516—1526.)

Po smrti Vladislava II. dosadnul jeho syn, *Ludvík II.*, na uhorský trón. Že ale bol maloletý (10-ročný), sveril snem spravu krajiny arcibiskupovi ostrihomskému a dvom veľmožom. Z počiatku bola nádej, že bude z neho znamenitý panovník, ale potom skrze svojho tútora zkažený, stal sa márnotravným a výstupným. Veľmoži medzi sebou nesvorní, brojili jeden proti druhému, po kráľovsky si žili, skvostne sa nosili, a kráľ — najväčšiu biedu trel. Niekedy nemal si ani strovy za čo kúpiť, ba niekedy museli ísť pre kráľa do kuchyne múky požiť. Vyslancov prijímal na nádhernej tróne — v roztrhaných čizmách.

V takom smutnom stave bola krajina. Kráľ bez moci, pokladnica bez peňazí, krajina bez obrany, ľud ubiedený, zotročený, len zemanstvo bohaté, ale i neposlušné. Bolo síce dosť snemov vydržiavaných, lež čo bolo na nich ustanovené, nikto nezachovával.

V takom smutnom stave bola krajina, keď *Ludvík* tureckého vyslanca, ako vyzvedača, dal lapiť a pozdejšie i zavraždiť. Na to sa „vítazný“ *Soliman II.*, turecký

*) Takýto bol smutný stav sedliakov. Ale dnes je už ináč. R. 1848 oslobodil krajinový zákon poddaných, takže dnes môžu si majetky a statky kupovať, a jestli sú schopní a umeli, i do najvyšších úradov sa dostať.

***) Jedine pamätné stalo sa za Vladislava, že *Štefan Vrbovec* (*Verböczy*) zostavil zbierku uhorských zákonov („*Tripartitum*“).

sultan, pred ktorým sa celá Európatriasla, hrozne nahneval. Na skutku udrel na Belehrad, vybojoval ho a prisahal kráľovi a krajine pomstu. A v skutku o nedlho vybral sa Soliman II. s 300 tisícami a 300 delami proti Uhorsku. Na tento strašný chýr hladal Ludvik u všetkých mocnárov pomoc, ale nikde jej nenašiel. Darmo dal nosiť krvavý meč po krajine, že je vlast v nebezpečenstve. Uhria boli hluchí a neposlali ani peniaze ani vojsko. Len Ferdinand rakúsky poslal vojsko a pápež 50 tisíc dukátov. Za tieto peniaze dal kráľ hneď sbierať vojsko.

Keď Soliman so svojim ohromným vojskom do krajiny prišiel, mal Ludvik sotva 26 tisíc vojska. Toto chatrné vojsko viedol k *Moháču* a čakal tu na nepriateľa. Ján *Zápola* so sedmohradským a *Frankopán* s horvatským vojskom boli už na ceste a odkázali kráľovi, aby sa, kým neprijdú, do bitky nepúšťal. Ale nedočkavý *Paveľ Tomory*, arcibiskup kaločský a hlavný vodca, pustil sa 29. augusta 1526 do bitky. Turkov z počiatku zahnali, a prišli až k samému nepriateľskému táboru. V tom otočili ich Turci od chrbta, vypálili odrazu z 300 diel a celé uhorské vojsko bolo za poldruhej hodiny, akoby zmietol, zničené. Zahynulo tu 7 biskupov, 500 grófov a barónov a výše 20 tisíc vojska. I sám kráľ Ludvik, keď po ztrate nej bitke utekal, pri blatnivom potoku, *Čele*, spadol horeznačky s koňom a utopil sa v močiari*). — To je tá nešťastná „porážka Moháčska.“

Vítazný Soliman stúpil teraz rovno k *Budinu*. *Maria**)*, kráľovna, utiekla do Viedne. Soliman vy-

*) Ráno toho nešťastného dňa zmocnila sa kráľa úzkostlivosť. Keď sa ho kuchár pýtal, kde má obed pripraviť, odvetil mu kráľ: „Bôh vie, či dnes budeme ešte obedovať.“ A keď si šišak na hlavu kládol, zbládnul na smrť.

**) Za panovania Ludvika II. rozšírilo sa Lutherovo učenie veľmi v Uhorsku. Hlavní rozširovatelia reformácie boli predovšetkým Slováci, ktorí od časov Jiskrových tvorili osobitné husitské cirkve a tak priznávali sa k učeniu Husovmu, temer nič nie rozdielnemu od Lutherovho; potom Nemci v Spiši, hlavne ale Sasi v Sedmohradsku, ktorí svojich synov do Nemecka do škôl posielali a odtiaľ i svojich kňazov mali. Na samom kráľovskom dvore našla reformácia horlivých podporovateľov. Sama kráľovna *Maria* bola reformácii priaznivá a Luther jej i 4 žalmy preložil a venoval.

bojoval Budín a spálil ho. Potom vystaviac most cez Dunaj poberal sa do Turecka a vliekol sebou do 100 tisíc ľudu do otroctva*).

Doba Habsburgská.

(1526—).

41. Ján Zápoľa a Ferdinand I. (1526—1564.)

Po smrti Ludvika II. jedni vyvolili *Jána Zápoľu*, iní ale *Ferdinanda, cisára*, za kráľa. V Uhorsku bolitedy *dvaja* králi. Z toho povstali medzi oboma vojny, a Zápoľa premožený, utiekol do Poľska. Tu prišiel na tú myšlienku: zavolať si Turka na pomoc. Sultán prišiel s radosťou. Sám *Soliman* tiahol s ohromným vojskom, ktorého pomocou sa *Zápoľa* zas stal kráľom. — Roku 1532 po tretíraz vtrhol *Soliman* do Uhorska, odkiaľ chcel rovno proti Viedni tiahnuť, prišiel ale len ku *Kyseku*, kde ho horvatský hrdina, *Mikuláš Jurišič*, so 700 chlapmi zastavil. Konečne po 20dňovom obliehaní prinútený bol *Soliman* s posmechom odtiahnuť, odviečúc sebou na 20 tisíc kresťanov do otroctva.

Napokon po 12ročných bojoch uzavreli *Ferdinand* a *Zápoľa* pokoj pod tou výminkou, aby každý svoje územie a kráľovský titul podržal.

O nedlho umrel kráľ *Ján*. Po jeho smrti vyhlásili Zápoľovci jeho syna, *Žigmunda*, za kráľa, a prosili *Solimana*, aby ho vzal pod ochranu. Prišiel tedy *Soliman* po štvrtýraz do Uhorska, zaujal Budín, kresťanské ko-

Ale biskupi sa zľakli, keď tieto „novoty“ cirkevne rozširovať sa videli, a naviedli kráľa, aby všetkých „Lutheránov“ prísne potrestal. Tehdajší arcibiskup ostrihomský, Szálkan, naviedol snem, že tento r. 1523 ten ukrutný zákon vyniesol, „aby všetci Lutheráni na živote a majetku potrestaní boli,“ a pozdejšie, „aby všetci Lutheráni za živa spálení boli.“ Avšak zákony tieto neboly do života uvedené, a po porážke Moháčskej rozširovala sa reformácia náramnou rýchlosťou.

*) Za Ludvika II. stalo sa ešte pamätné i to, že na chráme v Levoči byly prvé vážové hodiny pripravené.

stoly v ňom popremieňal na turecké *medžity* a jedného *bašu* ustanovil za vladára krajiny. Krajina medzi Dunajom a Tisou a veľká časť zadunajského okolia pripadla Turkom; Zátisie a Sedmohradsko pripadlo mladému Zápolovi, a Ferdinandovi zostalo iba hornie Uhorsko, niekoľko stolíc v Zadunaji a Horvatsko. Tak podelená bola krajina medzi troch panovníkov. Výše 140 rokov stonalo Uhorsko pod tureckým jarmom. Konečne uzavrel Ferdinand so Solimanom pokoj, zaviazuc sa tomuto 30.000 dukátov ročnej dane platiť. Potom dal svojho syna, *Maximiliana*, za kráľa korunovať a umrel vo Viedni r. 1564*).

42. Maximilian: Zriňsky na Sihoti. (1564—1576.)

Maximilian bol znamenitý panovník. On, pokiaľ sám bol potajomným evanjelikom, nikoho pre jeho náboženské presvedčenie neprenasledoval, preto sa pod jeho panovaním i reformácia veľmi rozšírila. Najprednejší veľmoži, ako *Thurzo*, *Nádasdy*, *Illésházy*, *Perényi*, *Forgáč* atď. priznávali sa k učeniu Lutherovmu.

Rád by bol Maximilian pokoj udržať, ale nemohol, lebo musel so Zigmundom a jeho prívrženci často vojny viesť. Starý Soliman po piatiraz vybral sa do Uhorska a obliehal s náramným vojskom pevnosť *Sihot* (v Šomošskej stolici). Ale *Mikuláš Zriňsky*, hrdinský veliteľ pevnosti, sa tohto vojska nezľaknul. A povolajúc svojich vojínov zaprisahal ich, že pevnosť za živa nepriateľovi neoddájú. Darmo sa usiloval Soliman Zriňskyho sľubami a darmi k zrade naviesť. Ani 300 dier, ani hrozby, ani sľuby nepomýlili Zriňskyho.

Konečne ustavičná strelba tak porúchala hradby pevnosti, že sa už ďalej udržať nebolo možno. V ostatnejtedy hodine dal si Zriňsky obliecť hodobabné šaty, postavil kučmu na hlavu, obesil zlatú refaz na hrdlo, opásal sa mečom a do vrečka položil 100 dukátov, „aby Turek, ktorý ho vyzliekať bude, nepovedal, že uňho nič

*) Ferdinand voviedol Jezuitov do Uhorska r. 1561 a síce do Trnavy. — Muňský rád Jezuitov založil Španielčan, Ignác Loyola r. 1540. Jezuiti boli najväčší nepriatelia evanjelictva a narobili mnoho zlého po celom kresťanskom svete.

nenášiel.“ Takto pristrojený shromaždil ešte raz svojích bojovníkov a napomínal ich k vernosti a zmužilosti. Potom dal otvoriť bránu a kusami železa nabité delo vypáliť. V tom dyme vyrútil sa so svojím mužstvom na Turkov, až konečne guľkou prestrelený hrdinskou smrťou padnul. (1564.)

Za čas obliehania Siheti umrel i sám Soliman od zlosti nad Sibotou a výše 20 tisíc Turkov padlo.

S novým sultánom, *Selimom*, a Zápolom sa Maximilian smieril a uzavretý bol pokoj. Zápoľa o nedlho umrel.

Od toho času bolo Sedmohradsko samostatné kniežatstvo, a po smrti Zápolovej stal sa *Štefan Báthory* kniežatom.

43. Rudolf: Štefan Bočkay a Viedeňský pokoj. (1576—1608.)

Rudolf bol učený človek, ktorý ale svojou učenosťou ani sebe ani iným neprospeľ. Celý svoj život ztrávil v Prahe, kde sa najviac s hvezdárstvom a hodiárstvom zaoberal. O vládu sa nestaral, tú nechal iným (cudzozemcom), ktorí obyvateľstvo horšie, než Turci, utláčali. Z toho povstala v krajine zbura. K tomu, obštúpený Jezuitmi, dovolil Rudolf evanjelikov prenasledovať. Velitelia, *Barbiano* (Belgiojoso) a *Bašta*, odberali im kostoly, kňazov a učiteľov odháňali a chceli evanjelikov celkom zničiť.

Krem toho stalo sa ešte i iné, na čom sa Uhria veľmi rozhorčili*). Korunu proti zákonu držal v Prahe. Hodnosť palatína bola od 40 rokov neobsadená. K najvyšším úradom dostávali sa iba cudzozemci. Evanjelikom na ich stiažnosti odpovedával s posmechom. Keď však tolké nezákonnosti už do neztrpenia boli, pozdvihnuť sa k ochrane našej slobody a našej viery *Štefan Bočkay*, ktorý za krátky čas celé horné Uhorsko zaujal a Ru-

*) Rudolf, návodom Jezuitov, urobil taký krok, aký si pred ním žiadon kráľ nedovolil. Keď totiž zákony r. 1604 potvrdzoval, pripojil ľubovoľne ešte jeden článok, v ktorom evanjelikom zakázal sťažovať sa na sneme. Tento nezákonný krok zapríčinil v krajine veľkú zbura.

dolfa pokoj uzavrieť prinútil. Pokoj tento pamätný uzavrený bol vo *Viedni* r. 1606, v ktorom evanjelikom sloboda náboženstva daná bola*).

44. Matej II. (1608.—1619.)

Matej II. prinútil bol Rudolfa ku složeniu koruny a sám prevzal panovanie. Korunu z Prahy doviezol do Uhorska nazpäť; bol ale len potom korunovaný, keď na zákony prisahal a evanjelikom ích slobody potvrdil. Za neho vyvolený bol i *palatín* a síce najprv *Štefan Illésházy* a po jeho smrti *Juraj Thurzo*. Oba boli horliví evanjelici, a nikdy nebolo evanjelictvo rozšírenejšie v Uhrách, ako v týchto časoch.

Ale tieto blažené časy pre evanjelikov netrvaly dlho. *Thurzo*, najhorlivejší ochranca evanjelikov, umrel, a práve toho času stal sa arcibiskupom ostrihomským *Peter Pázmán*, najúhlavnejší nepriateľ evanjelikov. Pázmán narodil sa z kalvínskych rodičov; v dvanástom roku vzali ho jezuiti do školy, a od nich vyučený, stal sa bičom na evanjelikov. Svojím rečníctvom a úlisnosťou výše 50 najvyšších zemänských rodín priviedol do katolíckej cirkve.

Matej umrel r. 1619. Ale ešte za jeho života vyvolený bol *Ferdinand II.* za kráľa, ktorý tiež musel na krajinské zákony prisahať a slobodu náboženstva evanjelikom potvrdiť.

45. Ferdinand II.: Gabriel Bethlen a pokoj Mikulovský. (1619—1637.)

Ferdinand II., ako vychovanec Jezuitov, nastúpil panovanie s tým predsevatím, že evanjelikov vo svojej ríši zničiť a svojích poddaných do lóna rímskej cirkve priviesť musí. Už za života Mateja vydal v Česku proti evanjelikom prísne nariadenia, ktoré v Česku a Nemecku 30 rokov trvajúcu vojnu zapríčinily. I v Uhorsku bola zbura veľká a prenasledovaní evanjelici spojili sa

*) Za panovania Rudolfa prijatý bol r. 1587 i *Gregoriánsky kalendár*.

s kniežatom sedmohradským, *Gabrielom Bethlen*, ktorý za krátky čas celé Uhorsko zaujal a i korunu uhorskú do rúk dostal. Na sneme v *Baňskej Bystrici* (1620) vyvolený bol za kráľa; ale korunovať sa nedal a podržal len kráľovský titul.

Konečne Ferdinand a Bethlen uzavreli v *Mikulove* (na Morave) r. 1621 pokoj, v ktorom evanjelikom sloboda náboženstva znovu potvrdená bola*).

46. Ferdinand III.: Juraj Rákócy a pokoj Linecký. (1637—1657.)

Nástupcom Ferdinanda II. stal sa jeho syn, Ferdinand III. Za jeho panovania vypukly v krajine nové nepokoje, menovite pre prenasledovania, ktoré evanjelici trpeli. Usúzeným evanjelikom uhorským prišiel na pomoc zas knieža sedmohradský, *Juraj Rákócy*, ktorý Slovensko a Moravu zaujal. Roku 1645 uzavrený bol pokoj v *Linci*, v ktorom sloboda náboženstva evanjelikom pojištená bola. Ním dosiahli evanjelici úplnú slobodu náboženstva: môžu si slobodne kostoly stavať, zvony užívať a cintiere zakladať; zabránené bolo každému evanjelických kňazov a učiteľov vyháňať a chrámy odnímať. A v skutku zo 400 odňatých kostolov prinavrátili im 90 atď.

Teraz by sa každý nazdal, že na základe Viedeňského, Mikulovského a Lineckého pokoja sloboda evanjelikov je na večné časy poistená. Avšak všetky pokoje a zákony u nás nikdy zachovávané neboly. Katolíci používali všeliakých prostriedkov, aby evanjelikov, ktorí mnoho trpeť museli a i veľmi umenšovať sa počali, potlačili.

Ferdinand III. umrel r. 1657. Ešte za života dal svojho staršieho syna, *Ferdinanda IV.*, a keď tento o nedlho umrel, mladšieho syna, *Leopolda*, za kráľa uhorského korunovať.

*) Za panovania Ferdinanda II. r. 1623 založil Samuel Spillenberg pri Levoči *prvá papieraň*.

47. Leopold I.: dobytie Budína. (1657—1705.)

Panovanie Leopoldovo, 48 rokov trvajúce, je veľmi významné. Za neho bola moc turecká v Uhorsku zlomená a Budín dobytý. Prenasledovania evanjelikov dosiahly pod ním najvyššieho stupňa a Uhorsko utratilo právo voliť svojich kráľov.

Turci ustavične pustošili našu vlasť a podruhýraz vybrali sa pod vedením *Kara Mustafy* obliehať Viedeň. Tu ale opustilo Turkov šťastie, lebo pomocou poľského kráľa, *Jána Sobieskyho* a *Karola*, arcivojvodu Lotringského, podarilo sa Leopoldovi ich poraziť a zahnať.

Po porážke Turkov pri Viedni prenasledoval ich Karol ďalej. Obľahol a dobyl r. 1686 *Budín**), ktorý 145 rokov pod tureckým jarmom stonal. Po dobytí Budína utrpeli Turci ustavičné porážky od kráľovských vodcov. A keď konečne princ *Eugen* náramnú silu tureckého vojska pri *Zente* porazil: prosil sultán o pokoj, ktorý potom v *Karlovi* (1699) pod tou výminkou uzavrený bol, že krem temešského Banátu celé Uhorsko Leopoldovi pripadne.

Ale radcovia Leopoldovi nenávideli Uhrov a neprestali ustavične ich dráždiť. Tak sa stalo, že spikli sa proti Leopoldovi palatín *Vešelný*, *Zriňsky*, *Rákócy*, *Frankopán* a *Nádašdy*. Boli však prezradení a (1671) odpravení. — Mnoho trpeli i evanjelici, ktorým chrámy a školy odberali, ich kazateľov a učiteľov lapali a všeliako mučili. Miestodržiteľ, *Kašpar Ambringen*, poslať

*) Pri dobýjaní Budína súčasťou sa i *Peter Sapáry*, ktorý v jednej bitke ťažko ranený do tureckého zajatia padol. Hamzabeg, budínsky baša, ho veľmi trýznil: musel zapriaľnutý s volom orať turecké polia. Pozdejší sa vyslobodil a pri dobýjaní Budína súčasťou sa tiež. Po dobytí Budína bol Hamzabeg lapený a arcivojevda *Karol* daroval ho *Sapárymu*. Môžete si myslieť, ako sa Hamzabeg zlaknul. Avšak *Sapáry* mu ani najmenej neublížil, lež riekol: „ty si so mnou ukrutne nakladal a teraz si v mojej moci; ale aby si vedel, že kresťan je lepší ako Turek, darúvam ti slobodu, môžeš s Pánom Bohom domov odísť.“ Baša stál zadivený a nemohol ani slova povieť. Touto veľkodušnosťou bol tak dojatý, že sa stal kresťanom.

mnohých na galeje*); generál *Karaffa* ale sriadil v Prešove krvavý súd (krvavú jatku), ktorému mnoho verných v obeť padlo. Pozdejšie postavil sa na čelo nespokojencov *Imrich Tököly* a z počiatku šťastne bojoval**). Pozdejšie ale bol premožený a umrel vo vyhnanstve.

Dosiaľ mali Uhria ešte vždy právo svojích kráľov z domu Habsburgského slobodne voliť. Za Leopolda bolo r. 1687 ustanovené, že napotom jeho nástupcovia nebudú volení, ale po smrti kráľa jeho najstarší syn *dedičným právom* bude korunovaný za uhorského kráľa. Toto ustanovenie zapríčinilo zburu medzi protivnskmi domu Habsburgského, ktorí pod vedením Rákócyho proti Leopoldovi povstali a veľkú časť krajiny pod moc dostali; ale Leopold nedožil koniec tejto zbury, lebo r. 1705 umrel.

*) Roku 1674 povolal Ambringen (vlastne arcibiskup Selepčény) všetkých kňazov a učiteľov evanjelických do Prešporka pred súd a nútil ich, aby sa alebo pokatolíčili, alebo úradov zriekli. Z tých, ktorí prestúpiť nechceli, boli 150 do žalárov uvrhnutí a najstálejší na galeje do Neapola predaní. Tu trpeli 9 mesiacov, až im Böh vysloboditeľa, hollandského admirála Rujtera, poslal, ktorý všetkým na žive pozostalým slobodu udelil.

***) Následkom toho r. 1681 v Šoprone vydržiavaný snem uzavrul v zákonnom článku 25. a 26.: že evanjelikom ponecháva sa sloboda náboženstva tak, ako to ustálené bolo vo Viedeňskom pokoji; že evanjelickí kňazi a učelia, ktorí za minuloročných prenasledovaní vyhnaní boli z krajiny, môžu sa slobodne nazpät vrátiť do vlasti; že evanjelici nemusia chodiť na katolícke procesie; že ponechávajú sa evanjelikom a ani im nnsmejú byť viacej odňaté tie kostoly, ktoré teraz majú, a nové kostoly že tiež smú si postaviť v tých obciach, kde to zákonom dovolené bolo, a že slobodno bude evanjelikom i budúce zfažovať sa na sneme proti svojim potlačovateľom. (Teraz povstaly i tie takzvané „artikulárne cirkve“). Všetko bolo by pre evanjelikov veľmi dobré a prospešné bývalo, keby nebolo bývalo doložené v zákonnom článku 25.: že všetko toto dovoľuje sa evanjelikom vôbec len tak, jestli s tým usrozuementí budú patriční zemskí páni. Práve toto použiť Jezuiti a u katolíckych zemských pánov doviedli ta vec, že títo i ďalej prenasledovali svojích evanjelických poddaných.

48. Jozef I.: Fraňo Rákócy a pokoj Satmársky. (1705—1711.)

Jozef I., prvý dedičný kráľ, bol tichý človek. On nechcel aby krv občanov vylievaná bola. A preto vyzval Rákócyho k pokoji, zaslúbiac všetkým povstalcom milosť a vyplnenie ich sťažností. Avšak Rákócyho súdruhovia nechceli o vyrovnaní ani počuť a viedli i ďalej vojnu; ba na sneme v *Ónode* složili Jozefa z trónu a 1707 vyhlásili neodvislosť krajiny. Teraz videl Jozef, že dobrotky nič nevykoná, vyslal proti Rákócyemu vojsko, ktoré ho vo viac bitkách porazilo, a Rákócy bol prinútený so svojimi spojenci do Poľska utiecť. Medzi tým složil jeho vodca, *Károlyi*, zbroj a uzavrel s Jozefom v *Satmáre* pokoj (1711), v ktorom práva krajiny potvrdené, evanjelikóm sloboda náboženská pojistená a povstalcom milosť udelená bola. To isté sľuboval dobrosrdečný Jozef i Rákócyemu, jestli mu vernosť prisahať bude a pokoj uzavrený prijme. Rákócy a niektorí jeho súdruhovia zavrhlí kráľovskú milosť, odišli do Turecka a tam vo vyhnanstve umreli*).

49. Karol III. (1711—1740.)

Po smrti Jozefa I. stal sa Karol III. kráľom uhorským. Jeho panovanie je významné. Roku 1714 sriadil stále vojsko; ustanovil *námestnú radu* v Prešporke, ktorá pozdejšie do Budína prenesená bola, ku skoršiemu prisluhovaniu spravodlnosti *kráľovskú* a *sedmi-panskú tabuľu*.

Karol III. bol ostatný potomok mužský z rodu Habsburgského, a najviac trápila ho starosť o potomstvo. Jediný syn mu bol umrel a nezostaly mu už iba dve dcéry. Usniesol sa tedy na tom, aby *právo dedičnosti* i na ženské prenesené bolo. Toto uznesenie, tak

*) Fraňo Rákócy II. v mladičkom veku utratil otca. Jeho matka, *Elena Zríňsky*, vydala sa po druhýraz za Imricha Tökölyho, a keď tento do vyhnanstva odišiel, bránila sa hrdinsky za dva roky na *Munkáci* proti cisárskemu vojsku. Keď ale prinútená bola poddať sa, utiahla sa do kláštora. Pozdejšie odišla za mužom a umrela v cudzine.

zvanú „*pragmatickú sankciu*,” predložil r. 1722 na sneme uhorským stavom, ktorí ju ochotne a nadšene prijali, pod tou ale výminkou, aby každý kráľ pred korunovaním na slobody a práva krajiny prisahu složil. —

Karol viedol dve vojny proti Turkom. V prvej vojne bol šťastný, lebo slavný vodca, *Eugen Savojský*, tak porazil Turkov, že títo v Pasarovickom pokoji prinútení boli Karlovi celý Banát, Srbsko, Bosnu a veľkú časť Valachie postúpiť. V druhej však vojne utratil zas všetky tieto krajiny, vyjmúc Banát. — Roku 1731 vydal Karol „nariadenie“ (resolutio Carolina), ktoré evanjelikom ale — mimo toho, že dľa neho smeli si štyroch Superintendentov držať — veľmi malé slobody udelilo, ba ešte ukrátilo*).

50. Maria Terezia. (1740—1780.)

Po smrti Karola III. nastúpila na trón *Maria Terezia***). Mala veľmi ťažký počiatok panovania, lebo povstali proti nej viacerí panovníci, chcjúci ju trónu zbaviť. Najmocnejší medzi nimi bol *Fridrik II.*, kráľ pruský. Tento vtrhnul do Sliezska a zaujal ho. Ba ani Viedeň nebola bezpečná pred nepriateľmi. A keď už ani jej radcovia nevedeli rady, zvolala: „všetko sme ztratili, ale Bôh a Uhria nám ešte zostali.“ V tomto hrozivom položení obrátila sa k Uhrom. Svolala snem do Prešporka, na ktorom prenikavou rečou prilúvala sa k Uhrom, a slziac, hovorila: „*opustení od našich priateľov, prenasledovaní od našich príbuzných, obraciame sa k vašej vernosti a od vás pomoc očakávame.*“ Touto rečou oduševnení Uhria vytiahli meče a zvolali: „*životy a krv našu obetujeme za nášho kráľa, Mariu Tereziiu.*“ A za krátky čas sossbierali vojsko, ktoré všade víťazne bojovalo a utratené krajiny vydobylo, až konečne uzavrený bol pokoj (1762).

Roku 1772 prevedené bolo kroz Rusko, Prusko a Rakúsko *prvé podelenie Poľska*, ktoré Maria Terezia

*) R. 1735 priniesol gróf Merci do Banátu prvé hodbabniky.

***) Maria Terezia bola vydatá za Františkom, vojvodom Lotrinským a pozdejšie nemeckým cisárom. František bol vnuk oného vojvodu Lotrinského, ktorý Budín vydobyl.

ťažkým srdcom podpísala. Z potrhaneho Poľska dostala Maria Terezia Halič a Vladimírsko i so 16 spišskými mestami, ktoré bol Žigmund Poľsku založil*).

Maria Terezia starala sa veľmi o Uhorsko. Zvlášte zaujímala sa *stavu roľníckeho*, a preto k obľahčeniu poddaných zaviedla *urbár* (1767); potom nariadila, aby v *každej dedine* vystavená bola *škola*. Založila v B. Štiavnici svetoznámu banícku a lesnícku akademiú (1777); ustanovila uhorskú gardu atď.**). Umrela r. 1780.

51. Jozef II. (1780—1790.)

Jozef II. bol 15 rokov spolupanovníkom pri boku svojej matky, Marii Terezii. Za ten čas ustavične sa učil a vzdelával. Cestoval po cudzozemsku a po svojej ríši. Po smrti svojej matky nastúpil panovanie. Ako niekedy Ludvik Veľký a Matej Korvin, i on chcel všade osobne byť, aby sa na vlastné oči presvedčil o postavení chudoby. Preto, najviac preoblečený, často navštívil domy roľníkov a remeselníkov. S každým sa dal do rozhovoru, aby sa o jeho stave presvedčil, a jestli mu bolo treba, i pomohol. Jeho najväčšia radosť bola, keď niekomu *dobre* urobiť mohol.

Ako samostatný panovník panoval desať rokov. Za ten čas vykonal mnoho pamätného. Roku 1781 vy-

*) Pri prvom delení Poľska dostalo *Rusko*: krajiny k Dvine a Dniepru; *Prusko*: terajšie východné krajiny Pruska pri baltickom mori. — Pozdejšie prevedené bolo i druhé a tretie rozdelenie Poľska. Pri druhom delení, na ktorom sa Rakúsko súčasnit výslovne zdráhalo (1793), dostalo *Rusko*: Volyniu; Podolie a polovic Litvy; *Prusko*: Poznaňsko, Gnezdnó a Gdánsko. Pri treťom delení (1795) dostalo *Rusko*: územie na východ od rieky Bug a Niemen; *Prusko*: Varšavu, a *Rakúsko*: Bukovinu. Tak zmizlo Poľsko z radu samostatných kráľovstiev a štátov. Posledný poľský kráľ, *Stanislav Poniatovský*, umrel 1798 ako ruský pensionár v Petrohrade.

***) Len loš evanjelikov za jej panovania sa nezlepšil, leho im znovu uchvacovali chrámy. A keď chrám alebo škola si vystaviť chceli, nesmeli bez kráľovského dovolenia nič urobiť. Len jedno, nechtiac, urobila i pre nich dobre, že totiž r. 1778 vyzdvihla u nás rád Jezuitov, následkom čoho títo rusitelia pokoja a bratrstva medzi vierovyznahaniami v Uhrách museli sa vystahovať. Na čo hneď nastal pokoj.

dal *toleranční patent*, v ktorom evanjelikom dovolil chrámy a školy stavať, úrady zastávať, a zakázal ich pre náboženské presvedčenie prenasledovať*). Mnohé kláštory, ktoré sa s výučbou mládeže alebo opatrovaním nemocných nezapodievaly, zrušil a ich imanie obrátil na školy a nemocnice. Podporoval kupectvo a priemysel, a snažil sa všemožne stav roľnícky pozdvihnúť, a preto dovolil poddaným, že svoje obydlia dľa vôle premeniť môžu.

Mnohé nariadenia Jozefové boli prospešné, mnohé ale novoty vzbudily v krajine nespokojnosť, keď nemeckú reč za úradniu vyhlásil a korunu z Budína do Viedne dal odviezť. Zvlášte Uhrov to bolelo, že sa Jozef nedal korunovať a nechcel svolat snem. Konečne sa presvedčil, že niektoré novoty a premeny niesú na čase a preto ich vzal nazpät a prisľúbil sa dať korunovať. Medzitým tento jeho úmysel prekazila smrť r. 1790.

52. Leopold II. (1790—1792.)

Jozef II. umrel bez detí, a preto jeho nástupcom stal sa jeho mladší brat, *Leopold II.* Leopold smieril sa s Uhry, a pri svojom nastúpení na trón sľúbil práva a slobody potvrdiť a dľa zákonov panovať. Preto svolal do Prešperka snem, a tu dal sa za uhorského kráľa korunovať. Na tomto sneme bolo ustanovené, že každý nový kráľ musí sa dať behom 6 mesiacov korunovať, každé tri roky snem vydržiavať a evanjelikom slobodu náboženstva potvrdiť**).

Za panovania Leopolda II. začal sa hýbat *duch národný*, zvlášte u Maďarov, ktorí r. 1791 to vykonali na sneme, aby *maďarská reč* uvedená bola ako učebný predmet do škôl. — Umrel po dvojročnom panovaní r. 1792, ustanoviac svojho syna, Františka, za nástupca.

*) Leopold I. bol nariadil, že evanjelici len s dovolením katolíckych kňazov smú zvony užívať. Naproti tomu Jozef II. dovolil, že si ku chrámom väže pristaviať, zvony pripraviť a na kostoloch dvere a obloky i z ulice vystaviť môžu, čo všetko dosiaľ nebolo dovolené.

**) Evanjelici dosiahli slobodu, že si svoje cirkevné záležitosti sami spravovať môžu (autonomiu). Stalo sa to na sneme roku 1790/1 v 26. zákonomnom článku, ktorý je základ evanjelických terajších práv v Uhorsku.

53. František I. (1792—1835.)

Hneď na počiatku svojho panovania bol František do vojny s Francúzskom, kde veľká revolúcia zúrila, zapletený. Z počiatku, vo spolku svojich spojencov, *Rusa a Prusa*, bol dosť šťastlivý; lež ako sa *Napoleon* na čelo révolúcie postavil, tento víťazil všade, krajiny podmaňoval a rozdával. Františka päťkrát napadnul a Viedeň dvaráz zaujal; ba r. 1809 až k samému Rábu pritiahol, kde sa medzi ním a uhorským vojskom krvavá bitka strhla. Po bitke vyvolával pyšný víťaz uhorské zemianstvo, aby sa od svojho kráľa odtrhlo a iného si vyvolilo; lež Uhria, verní svojmu panovníkovi, Napoleonove sluby a náhovorky odmrstili. Konečne i Napoleonova sláva pominula. Po nešťastnej výprave do Ruska podarilo sa spojeným mocnárom Napoleona premôcť a František dostal svoje utratené územia nazpät*).

Dlhé francúzske vojny priviedly krajinu do veľkých dlžôb. Aby vláda tomuto smutnému stavu odpomohla, vyhlásila *devaluáciu*, t. j. zníženie papierových peňazí na piatu čiastku ceny.

Po premožení Napoleona panoval František pokojne, starajúc sa o pozdvíženie svojich ubiedených národov. Za jeho panovania založená bola *maďarská spoločnosť nauk*, *uhorské muzeum*; vystavený bol *prieplav Fraňov* v Bácske; založený *ústav slepých* v Pešti a *hluchonemých* vo Vacove; založená bola *hospodárska škola* v Kestheli a Uhor. Star-Hrade, a konečne (1830) uvedená bola *maďarská reč* do úradov, bez ktorej žiadny nemal prístupu do úradu atď.

Dajúc svojho syna, Ferdinanda, za kráľa korunovať umrel r. 1835 v 43. roku svojho panovania*).

*) Roku 1806 složil František titul rímskeho, a prijal titul *rakúskeho cisára*.

**) Za panovania Františka I. vypukla u nás po prvýraz *cholera* (1831), na ktorú mnoho tisíc ľudí, zvlášte z pospolitosti, pomrelo; táto sa v zemplinskej, šarišskej, abaujskej a spisskej stolici v tom krivom domnení proti zemianom zbúrila, že páni do studien nahádzali jedu, aby ľud vykántrili. Lež pohlavári tohto zbúrenia boli polapaní a obesení.

54. Ferdinand V. (1835—1848.)

Ferdinand bol tichý a dobrotivý panovník, ktorý pri svojom nastúpení na trón sľúbil, že pokračovať chce v tom, čo jeho otec započal. Za jeho panovania povýšená bola *maďarská reč* za diplomatickú a uvedená do škôl a úradov; a preto bolo zákonom ustanovené, aby sa i kráľ prihovárал a písal ku krajine maďarsky, aby len maďarská reč bola rečou krajinského snemu, a súdne a občianske záležitosti sa len v tejto reči pokonávaly. Krem toho povolený bol prístup i nezemänom ku všetkým úradom.

Roku 1848 zasedal uhorský snem v Prešporke, na ktorom *Ludvik Košút*, vyslanec peštianskej stolice a veľký rečník, vystúpil so žiadosťou, aby pre krajiny Svätoštefanskej koruny od viedeňskej vlády neodvislé *ministerium* vymenované bolo. A pöneväc s ním celý snem súhlasil, vyplnil dobrotivý Ferdinand túto žiadosť a vymenoval *prvé uhorské zodpovedné ministerstvo* pod predsedníctvom grófa *Ludvika Battanyho*.

Na tomto pamätnom sneme vyhlásená bola *rovnosť pred zákonom* všetkých občanov, *výsady* (privilegia) zemänov boli zrušené a nariadené, že i zemänia dane platíť musia; ďalej bolo zrušené *poddanstvo* a poddaným dané právo seba a svoje pozemky vykúpiť môcť z panštiny a dežmy a iných poplatkov na večité časy; konečne v 20. zákonom článku vyslovená bola **úplná rovnoprávnosť** všetkých zákonom prijatých kresťanských vierovyznaní. Krem toho zavedené boli *železnice* a zavedená *paroplavba*. Medzi Peštou a Budínom vystavený bol krásny *retasový most*, kupectvo a priemysel sa rozmáhaly.

Pöneväc tehďajšia vláda malý ohľad brala na právne požiadavky nemaďarských národov, povstala v krajine veľká nespokojnosť. Kráľ Ferdinand rád by bol zamedzil domäcu vojnu, lež keď jeho vyslanca, grófa *Lamberga*, na peštianskom moste zabili, rozpustil snem a ustanovil horvatského bána, *Jellačica*, za správcu krajiny. Ale snem i proti zákazu kráľovmu zostal v Pešti a pripravoval sa k boji. Jellačic vypovedal tedy Maďarom v mene kráľovom vojnu; k nemu pripojili sa i nemaďarské národy, menovite Horvati, Srbi, Sloväci a Ru-

muni. Ale i Maďari nezahálali; sobrali 200 tisíc vojska a povolili 42 millionov peňazí. Následkom toho odstúpil dobrotivý Ferdinand trón svojmu vnukovi, Františkovi Jozefovi I.

55. František Jozef I. (1848—)

Medzitým trval boj ďalej. *Windišgráčovi* a *Jellačicovi* podarilo sa Prešporok, Ráb, a *Štikovi* Košice a Prešov do svojej moci dostať. Snem bol prinútený presťahovať sa z Pešti do Debrecína. A keď i v Talii revolúcia vypukla a Maďari na viac miestach zvíťazili, obrátila sa viedeňská vláda k ruskému cárovi, *Mikulášovi*, o pomoc, ktorý zaraz vyslal generála, *Paskieviča*, s vojskom. Keď sa o tom snem dozvedel, vyhlásil rakúsky dvor za pozbavený uhorského trónu, a Ludvika Košúta vyvolil za *diktatora* krajiny. Rusi prišli a s cisárskym vojskom postupovali víťazne, takže sa i snem z Debrecína utiahnúť musel do *Segedína*, kde vyhlásená bola *rovnoprávnosť* všetkých uhorských národov. Ale už bolo pozde a neosožilo nikomu. Po bitke pri Temešváre, v ktorej Maďari veľkú porážku utrpeli, složil *Görgei* pri Világoši pred Rusmi zbroj. Košút a iní vodcovia utiekli z krajiny.

Po udusení nepokojov zaviedla Viedeňská vláda *krvavý súd* proti tým, ktorí sa v revolúcii súčasťnili. General *Haynau* dal, krom iných mnohých, grófa *Batfanyho* zastreliť, iných ale do ťažkých žalárov na viac rokov zatvoril. Ústava uhorská bola zničená a nemecká reč do škôl a úradov zavedená atď.

Toto smutné polozenie trvalo 18 rokov, až po nešťastnej vojne v Talii (1859), v ktorej Rakúsko utratilo Lombardiu, svolal František Jozef I. snem do Pešti (1861). Toho istého roku dňa 6. junia shromazdili sa dôverníci národa slovenského v Turč. Sv. Martine a zostavili *Memorandum* (pamätný spis), v ktorom vyslovili žiadosti národa slovenského. Toto Memorandum podali kráľovi a snemu. Medzitým sa snem nemohol s kráľom vyrovnáť a rozišiel sa. O rok (21. aug. 1862) potvrdil Slovákom Jeho Veličenstvo „*Maticu Slovenskú*“, spolok k rozširovaniu vzdelanosti a osvety v slovenskom národe.

Pozdejšie (1865) zvolaný bol nový snem do Pešti, po čas ktorého zasadania (1866) vypukla prusko-talian-ska vojna, v ktorej Rakúsko od Prusov porazeno bolo. Tomuto snemu podarilo sa krajinu s korunou vyrovať, následkom čoho *František Jozef I.* vymenoval uhorské zodpovedné ministerium a dal sa 8. junia 1867 za kráľa uhorského korunovať.

OBSAH.

	Strana
K povšimnutiu.	
Úvod.	
1. Slováci = Slovania	5
2. Uhorsko pod nadvládou Rimanov	6
3. Huni: Attila	7
4. Avari	8
Dejepis počiatkov terajšieho Uhorska.	
5. Slováci. Samo	9
6. Ríša Veľko-Moravská: Cyrill a Method (863)	10
7. Svätopluk I. Veľký (870—894)	11
8. Nesvornosť synov Svätoplukových (894—907)	12
9. Maďari: Árpád	13
10. Zoltán, Točún a Gejza, vojvodovia (907—997)	14
Dejepis kráľovstva Uhorského.	
<i>Doba Árpádovská.</i>	
11. Sv. Štefan (1000—1038)	15
12. Peter a Samuel (1038—1046)	17
13. Ondrej I. (1046—1061)	18
14. Béla I. (1061—1063)	18
15. Šalomon (1063—1074)	19
16. Gejza I. (1074—1077)	19
17. Sv. Ladislav (1077—1095)	19
18. Koloman (1095—1114)	20
19. Štefan II. (1114—1131)	21
20. Béla II. Slepý (1131—1141)	21
21. Gejza II. (1141—1161)	22
22. Štefan III., Ladislav II. a Štefan IV. (1161—1172)	22
23. Béla III. (1173—1196)	23
24. Imrich (1196—1205)	23
25. Ondrej II. (1205—1235)	24
26. Béla IV.: tatarský plen (1235—1270)	25
27. Štefan V. (1270—1272)	27
28. Ladislav IV. Kumánsky (1272—1290)	27
29. Ondrej III. (1290—1301)	27

Doba miešaná.

30. Václav a Otto (1301—1308)	28
31. Karol Robert (1309—1342)	28
32. Ludvik I. Veľký (1342—1382)	30
33. Maria a Karol II. čili Malý (1382—1387)	31
34. Zigmund (1387—1437)	32
35. Albert (1437—1439)	33
36. Vladislav I. (1440—1444)	34
37. Ján Huňady, správca krajiny, a Ladislav V. (1445—1457)	35
38. Matej I. Spravodlivý (1458—1490)	37
39. Vladislav II. (1490—1516)	40
40. Ludvik II.: porážka Moháčska (1516—1526)	41

Doba Habsburgská.

41. Ján Zápolya a Ferdinand I. (1526—1564)	43
42. Maximillan: Zriňsky na Sihoti (1564—1576)	44
43. Rudolf: Štefan Bočkay a Viedeňský pokoj (1576—1608)	45
44. Matej II. (1608—1619)	46
45. Ferdinand II.: Gabriel Bethlen a pokoj Mikulovský (1619—1637)	46
46. Ferdinand III.: Juraj Rákócy a pokoj Linecký (1637—1657)	47
47. Leopold I.: dobytie Budína (1657—1705)	48
48. Jozef I.: Fraňo Rákócy a pokoj Satmársky (1705—1711)	50
49. Karol III. (1711—1740)	50
50. Maria Terezia (1740—1780)	51
51. Jozef II. (1780—1790)	52
52. Leopold II. (1790—1792)	53
53. František I. (1792—1835)	54
54. Ferdinand V. (1835—1848)	55
55. František Jozef I. (1868—)	56

14. 406

Cena 20 kr. r. č.